

Raport z badania dobrych praktyk zrealizowanych przez dolnośląskie Lokalne Grupy Działania

WYBRANE DOBRE PRAKTYKI REALIZOWANE PRZEZ LOKALNE GRUPY DZIAŁANIA ZRZESZONE W DOLNOŚLĄSKIEJ SIECI PARTNERSTW LGD

SOCJOSKOP.

Paweł Timler

Wrocław 2021

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

„Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2014-2021

Spis treści

Kontekst badania	2
Cele badania	2
Zakres czasowy i merytoryczny	3
Metodologia badania	3
Wyniki badania	4
Karty opisu dobrej praktyki	4
Ankieta Internetowa – CAWI	7
Indywidualne wywiady pogłębione	27
Komentarz do wniosków przedstawionych w raporcie	32
Projektowanie dobrych praktyk:	32
Sposób wdrażania dobrych praktyk:	33
Perspektywy dotyczące kontynuacji działań LGD w nowym okresie programowania 2021 – 2027	37
Spis wykresów	39
Spis tabel	39

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Kontekst badania

Próba scharakteryzowania dobrych praktyk zrealizowanych przez działające na Dolnym Śląsku Lokalne Grupy Działania jest elementem szerszego projektu pod nazwą **„Dobre praktyki krajowe, zagraniczne oraz własne dolnośląskich LGD – źródłem wiedzy i współpracy pomiędzy lokalnymi grupami działania”** na zlecenie Związku Stowarzyszeń Dolnośląska Sieć Partnerstw LGD. Operacja jest współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie. Instytucją Zarządzającą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 jest Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Operacja jest współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Cele badania

W ramach projektu **„Dobre praktyki krajowe, zagraniczne oraz własne dolnośląskich LGD – źródłem wiedzy i współpracy pomiędzy lokalnymi grupami działania”** Zamawiający wyznaczył zarówno cele badawcze (eksploracyjne), opisowe (deskryptywne) oraz popularyzatorskie (promocyjne), co znajduje swoje odzwierciedlenie w produktach projektu. W wyniku realizacji projektu „Dobre praktyki krajowe...” powstała seria filmów przybliżających i promujących działania realizowane przez dolnośląskie LGD oraz dwie publikacje. Tematyką pierwszej z nich jest stworzenie ram ewaluacji realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju wraz z odpowiednimi narzędziami ewaluacyjnymi. Celem drugiej publikacji pt.: **„Raport dla LGD oraz lokalnych interesariuszy”** jest wskazanie, wśród działań zrealizowanych przez dolnośląskie Lokalne Grupy Działania, **dobrych praktyk**, czyli projektów mających walor uniwersalności – mogących stać się scenariuszem / wzorcem dla innych Lokalnych Grup Działania. Niniejszy raport prezentuje wyniki badania, którego celem było wskazanie tak rozumianych **dobrych praktyk**, wśród działań zrealizowanych przez podmioty zrzeszone w Dolnośląskiej Sieci Partnerstw LGD.

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Zakres czasowy i merytoryczny

Badanie obejmowało działania zrealizowane przez dolnośląskie Lokalne Grupy Działania zrzeszone w Dolnośląskiej Sieci Partnerstw LGD. Wśród analizowanych projektów znalazły się zarówno działania nowe, w całości zrealizowane w roku 2021, jak również kontynuacja aktywności realizowanych w dłuższej perspektywie czasowej. Zakres merytoryczny analizowanych projektów był bardzo szeroki obejmując różne obszary działalności LGD, m.in. przedsiębiorczość i rynek pracy, przeciwdziałanie zmianom klimatu, kapitał ludzki i społeczny, lokalna tożsamość i społeczeństwo obywatelskie, a także działania związane z pandemią COVID_19.

Metodologia badania

Zastosowana w projekcie badawczym metodologia została dostosowana do jego deskryptywno – eksploracyjnego charakteru i wykorzystywała zarówno dane pierwotne (zastane) jak również dane wtórne (wytworzone specjalnie na potrzeby badania). Najważniejszymi źródłami danych były materiały /dokumenty powstałe przy okazji realizacji ocenianych projektów, jak również wypełniane przez pracowników LGD *karty dobrych praktyk* oraz wyniki ankiety internetowej (CAWI), a także indywidualne wywiady pogłębione (realizowane przez telefon – TDI). Dobór przypadków do badań był dwuetapowy i miał charakter próby eksperckiej – doboru celowego. W pierwszym etapie Lokalne Grupy Działania zgłaszały w formie „*karty dobrych praktyk*” projekty, mające w ich ocenie potencjał, by stać się dobrymi praktykami. Na podstawie zgłoszonych propozycji opracowano matrycę obrazującą obszary oddziaływania oraz wykorzystane do ich realizacji rodzaje działań (zgodne z LSR). W kolejnym kroku spośród zgłoszonych propozycji wybrano te, z największym potencjałem w ramach zdefiniowanych w LSR obszarów oddziaływania oraz rodzajów działań. Wyboru dokonał zespół badawczy przy wsparciu ekspertów – pracowników LGD i Dolnośląskiego Stowarzyszenia Sieci LGD.

Zgłoszenie potencjalnych *dobrych praktyk* przez LGD

Zgłoszenie przez poszczególne LGD zrealizowanych projektów mających cechy dobrych praktyk

Kwestionariusz "karty dobrych praktyk". Wstępna ocena przez ekspertów zgłoszonych działań.

Wybór *dobrych praktyk* do dalszego etapu badania

Opracowanie macierzy *dobrych praktyk* wg. obszaru interwencji i działań (zgodnie LSR). Ekspertski wybór projektów mających potencjał do bycia dobrymi praktykami.

Macierz *dobrych praktyk*, ankieta internetowa CAWI

Analiza uzyskanych danych oraz ich uzupełnienie i pogłębienie

Pogłębienie wiedzy uzyskanej na podstawie *karty dobrych praktyk* i wyników ankiety CAWI o elementy jakościowe

Indywidualne wywiady pogłębione prowadzone z przedstawicielami LGD celem pogłębienia wiedzy o aspekty uykające ilościowym metodom badawczym

Wykres 1 Schemat badania

Biorące udział w badaniu Lokalne Grupy Działania zgłosiły jako potencjalne *dobre praktyki* ponad 26 zrealizowanych projektów, dla których wypełnione zostały „karty dobrych praktyk”. Po przeanalizowaniu zebranych danych do dalszej części badania zakwalifikowano 20 projektów. Lokalne Grupy Działania realizujące wybrane dobre praktyki zostały poproszone o wypełnienie ankiety internetowej pogłębiającej, a przede wszystkim porządkującej wiedzę na temat zrealizowanych projektów. Ankieta CAWI została wypełniona w przypadku 18 projektów / dobrych praktyk. W celu uzupełnienia i pogłębienia wiedzy przeprowadzono dodatkowo 10 telefonicznych wywiadów pogłębionych z pracownikami LGD.

Wyniki badania

Karty opisu dobrej praktyki

Pierwszym etapem badania był formularz samooceny / autoopisu zgłoszonych przez LGD potencjalnych dobrych praktyk. Formularz zawierał szereg pytań w formie pól wypełnianych przez realizatora zgłaszanego działania. Analiza dostarczonych przez LGD *kart dobrych praktyk* ujawniła istniejące problemy z porównywalnością dokumentów – biorące udział w projekcie LGD

w różny sposób interpretowały niektóre zapisy i pytania, ponadto część formularzy zawierała braki danych. Niektóre ze zrealizowanych działań nie zostały przypisane do jednego (lub obu) wymiarów analizy – czyli obszaru LSR i/lub zasad LEADERa. W przypadkach, w których było to możliwe, odpowiedniego przypisania do wymiarów analizy dokonał zespół badawczy przy wsparciu ekspertów. W przypadkach, gdy zgłoszone dobre praktyki zostały przypisane do więcej niż jednej kategorii, na podstawie zebranych danych, zespół badawczy wskazał kategorię wiodącą. Efektem zastosowanej procedury było opracowanie swoistej „mapy” – macierzy obrazującej przynależność *dobrej praktyki* do jednego z obszarów interwencji LSR oraz zasad LEADER.

ZASADA LEADER

	Podjęcie oddolne	Podjęcie oparte na obszarze	Lokalne partnerstwo	Zintegrowana strategia wielosektorowa	Budowanie sieci	Innowacyjność	Współpraca	BRAK PRZYPISANIA
Przedsiębiorczość i rynek pracy		15 ¹		2	7	2 16	5 25	8 24
Przeciwdziałanie zmianom klimatu			1					27
OBSZAR LSR	Kapitał ludzki i społeczny	17 18 19	4 ²	11	3	26	5	4 23
	Lokalna tożsamość i społeczeństwo obywatelskie	21	15 ³ 9 12	14		13		
	Covid_19				6			22
BRAK PRZYPISANIA		10 16		20			7 29	13

Wykres 2 Macierz dobra praktyka - obszar interwencji LSR - zasada LEADERa

¹ Numer dobrej praktyki z zestawienia

² Praktyka skategoryzowana przez zespół badawczy przy pomocy ekspertów

³ Praktyka przypisana do więcej niż 1 kategorii, dla której zespół badawczy określił kategorię wiodącą. Kolorem niebieskim oznaczono kategorie poboczne.

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Legenda - lista dobrych praktyk ujętych w macierzy:

- 1 - Partnerstwo Sowiogórskie - Wydarzenie Czyste Góry Sowie
- 2 - Kłodzka Wstęga Sudetów - Startup na start
- 3 - Ujście Baryczy - Aktywizacja wartościowych beneficjentów
- 4 - Kraina Wzgórz Trzebnickich - EKO Frajda
- 5 - Stowarzyszenie Lider A4 - Platforma wymiany informacji
- 6 - Stowarzyszenie Lider A4 – Tutoriale
- 7 - Partnerstwo Izerskie - Bank genów sadów
- 9 - LGD Partnerstwo Izerskie - Dziedzictwo Kulturowe Górnych Łużyc
- 11 – LGD Wrzosowa Kraina - Ośrodek Edukacji
- 12 - LGD Szlakiem Granitu - wsparcie zespołów folklorystycznych
- 13 – Kraina Łęgów Odrzańskich – wejście, wprowadzenie w klimat,
- 14 - Partnerstwo dla Doliny Baryczy - Edukacja Dla Doliny Baryczy
- 15 - Stowarzyszenie Lider A4 - wielowymiarowa impreza/wydarzenie kulturalne
- 16 - LGD Dobra Widawa - 2 aplikacje mobilne przybliżające walory kulturalne i krajoznawcze
- 17 - QWSI - Cykl zajęć edukacyjnych, różne granty
- 18 - Kwiat Lnu - Granty na NGO
- 19 - Ślężanie - Granty dla NGO na zagospodarowanie terenów wiejskich
- 21 - Stowarzyszenie Gromnik - Warsztaty taneczne – integracja międzypokoleniowa
- 25 - Partnerstwo dla Doliny Baryczy - Dolina Baryczy Poleca
- 26 - Partnerstwo dla Doliny Baryczy - Dni Karpia
- 27 – Kreatywny Obiekt Wielofunkcyjny
- 28 – LGD Ślężanie – granty dla KGW w kontekście przyszłości - portal partycypacyjny
- 29 - Projekt MARLO – produkt lokalny

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Analiza skonstruowanej na potrzeby badania macierzy *dobrych praktyk* wskazała, że zgłaszane projekty najczęściej dotyczyły dwóch obszarów: *Kapitał ludzki i społeczny* (10 praktyk) oraz *Przedsiębiorczość i rynek pracy* (9 praktyk). W przypadku zasad LEADERa najczęściej wskazywano *Podejście oparte na obszarze* (7 wskazań). W przypadku, gdy w jednym obszarze interwencji zostało zgłoszone wiele projektów, zespół badawczy wraz z ekspertami starali się wskazać projekt możliwie uniwersalny z największym potencjałem do upowszechnienia i stania się *dobrą praktyką*.

Ankieta Internetowa – CAWI

Jednym z głównych powodów zastosowania wywiadu kwestionariuszowego (standaryzowanego) był wspomniany wcześniej brak koherentności oraz braki danych uzyskanych za pomocą *kart opisu dobrej praktyki*, a także potrzeba rozszerzenia i pogłębienia obszaru badań. Ze względu na potrzebę „normalizacji” odpowiedzi i wyeliminowania braków danych zdecydowano się na badanie kwestionariuszowe, zaś ze względu na wygodę Respondentów i ich rozproszenie geograficzne wybrano ankietę realizowaną przez Internet (CAWI). Ankieta została w pełni wypełniona w odniesieniu do 17 projektów, zaś w przypadku jednego wywiadu zabrakło odpowiedzi jedynie na ostatnie pytania, dlatego zespół badawczy włączył ten przypadek do analizy. Zaprezentowane w dalszej części raportu wyniki ankiety internetowej pozwalają wskazać zarówno wspólnych jak i specyficznych cech działań określanych jako *dobre praktyki*.

Pierwszym z obszarów, na który odpowiedzi dostarczyło badanie ankietowe jest geneza projektu. Wszyscy Respondenci zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie *które z określić najlepiej opisuje przyczyny powstania projektu?* Zaproponowano kafeterię sześciu predefiniowanych odpowiedzi oraz otwartą opcję *inne*, zaś Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi. Dokładnie $\frac{2}{3}$ wszystkich uczestników badania, jako przyczynę powstania projektu wskazało *problemy wymienione w Lokalnej Strategii Rozwoju* (niemal $\frac{1}{3}$ wszystkich udzielonych odpowiedzi). Drugim najczęściej wskazywanym motywem realizacji projektu była *kontynuacja wcześniejszych działań* (wskazało tak 44,4% ankietowanych), zaś trzecim *oddolna inicjatywa, którą LGD postanowiło wesprzeć* (motyw ten wskazała $\frac{1}{3}$ uczestników badania). Relatywnie często wskazywanym motywem był: *pomysł projektu powstał*

w odpowiedzi na niespodziewane potrzeby (ad hoc), który wybrała niemal 28% Respondentów. W co szóstym przypadku (16,7%) pomysł realizacji projektu wynikał z przeprowadzonej analizy potrzeb, publikacji, badań, raportów, opracowań itp. dokumentów. We wszystkich przypadkach były to badania realizowane na potrzeby LGD, zarówno jako badania diagnostyczne, jak i w ramach opracowywania LSR. W kategorii *inne* pojawiła się odpowiedź wskazująca, na złożoność i wielowymiarowy charakter motywów powstania koncepcji działań:

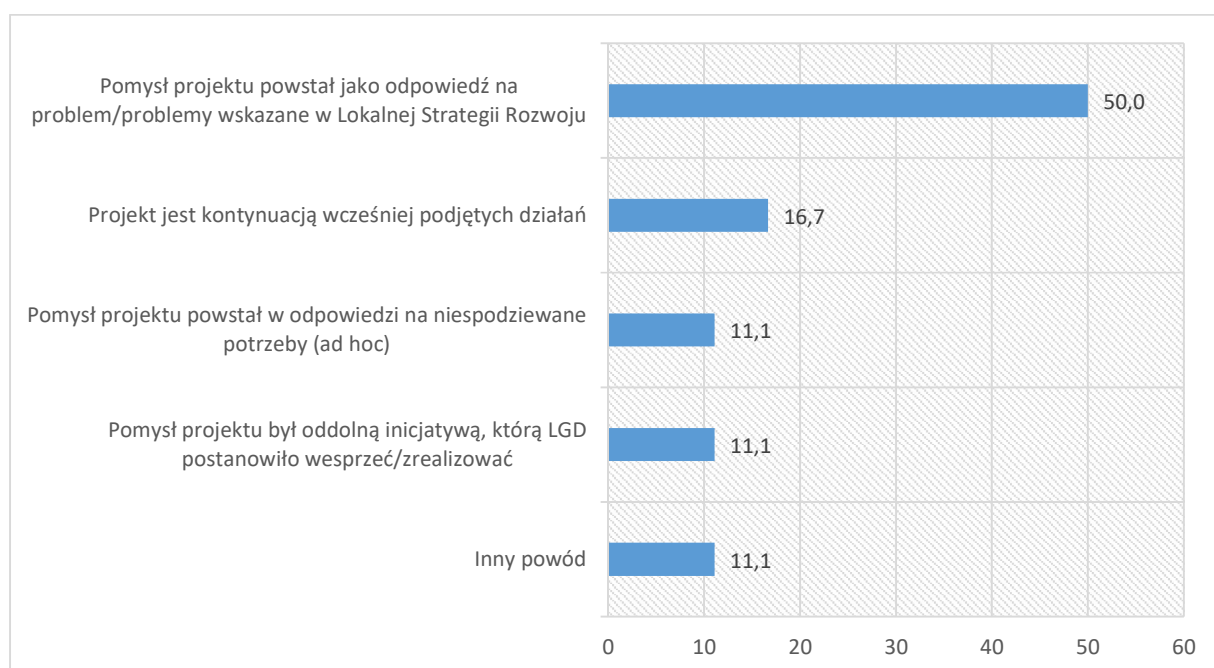
Fakt niewystarczającej promocji obszaru, wiążący się również ze słabą rozpoznawalnością produktów lokalnych i nikłym wykorzystaniem potencjału tradycji wielokulturowości tego regionu. Do tego fakt słabego rozwoju przedsiębiorczości społecznej oraz niskiego poziomu integracji społecznej, pośrednio wynikający z wąskiego zakresu oferty aktywizacji seniorów i młodzieży, czyli generalnie niskiego poziomu aktywności lokalnej społeczności.

Które z określić najlepiej opisuje przyczyny powstania projektu?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Pomysł projektu powstał jako odpowiedź na problem/problemy wskazane w Lokalnej Strategii Rozwoju	12	32,4%	66,7%
Projekt jest kontynuacją wcześniej podjętych działań	8	21,6%	44,4%
Pomysł projektu był oddolną inicjatywą, którą LGD postanowiło wesprzeć/zrealizować	6	16,2%	33,3%
Pomysł projektu powstał w odpowiedzi na niespodziewane potrzeby (ad hoc)	5	13,5%	27,8%
Pomysł projektu wynikał z przeprowadzonej analizy potrzeb, publikacji, badań, raportów, opracowań itp. dokumentów	3	8,1%	16,7%
Inne	2	5,4%	11,1%
Projekt był realizowany w ramach szerszej inicjatywy (konkursu, zadań zleconych, itp.)	1	2,7%	5,6%
Ogółem	37	100,0%	205,6%

Tabela 1 Geneza zrealizowanego projektu

Średnio w przypadku każdej z dobrych praktyk wskazano dwie przyczyny realizacji projektu ($m = 2,06$) udzielonych odpowiedzi. W przypadku siedmiu dobrych praktyk wskazano tylko jeden czynnik powstania projektu. W pięciu przypadkach podano dwa powody, w czterech przypadkach trzy powody, zaś w dwóch przypadkach, wskazano aż cztery przyczyny powstania projektu.

W sytuacji, gdy respondenci podali więcej niż jedną przyczynę powstania koncepcji interwencji byli proszeni o wskazanie jednego – najważniejszego powodu realizacji projektu. W przypadku połowy analizowanych dobrych praktyk *pomysł projektu powstał jako odpowiedź na problem/problemy wskazane w Lokalnej Strategii Rozwoju*. Nieznacznie więcej niż co szósty projekt (16,7%) był *kontynuacją wcześniejszych działań*. Idea dwóch projektów (11,1%) była *odpowiedzią na niespodziewane potrzeby (ad hoc)*, w dwóch kolejnych przypadkach była to *oddolna inicjatywa, którą LGD postanowiło wesprzeć*. Autorzy dwóch dobrych praktyk, jako powód realizacji wskazali na *inne powody*.

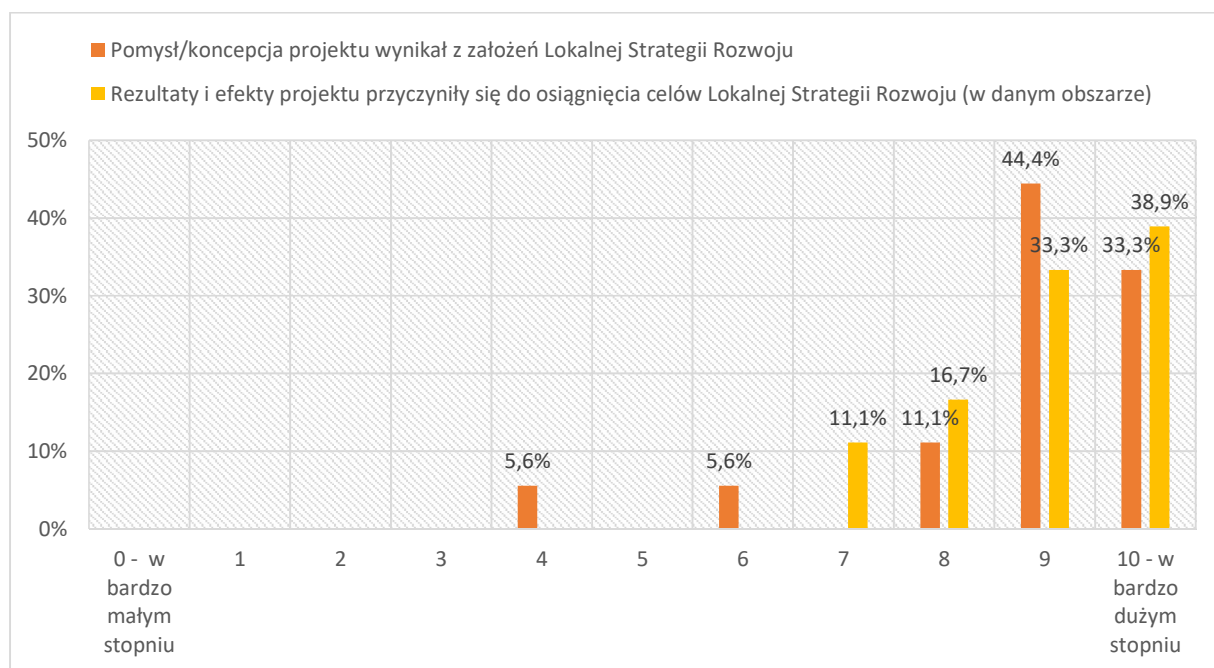

Wykres 3 Najważniejsza przyczyna powstania projektu

Porównanie odpowiedzi w oparciu o procent obserwacji i najważniejszego powodu wskazuje, że głównym źródłem i powodem powstania pomysłów są problemy wskazane w Lokalnej Strategii Rozwoju. W przypadku $\frac{2}{3}$ zgłoszonych dobrych praktyk był to czynnik brany pod uwagę, a w przypadku połowy projektów był to czynnik najważniejszy. Uzyskane wyniki wskazują, że właściwe wskazanie najważniejszych obszarów interwencji na etapie opracowywania Lokalnej Strategii Rozwoju ma ogromne znaczenie dla działań podejmowanych przez LGD. W przypadkach, gdy koncepcja działania była odpowiedzią na wyniki badań, raportów lub innych tego rodzaju dokumentów, były to badania / dokumenty opracowane specjalnie na potrzeby

LGD. Zastanawiająca jest nieobecność wśród wskazanych dokumentów wyników badań realizowanych na poziomie województwa czy regionu.

W zdecydowanej większości Respondenci wskazali, że koncepcji projektu wynikała z założeń Lokalnej Strategii Rozwoju. Średnia wyniosła $m = 8,78$, a odchylenie standardowe $s = 1,56$. Oceny dokonano na 11 – stopniowej skali od 0 – w *bardzo małym stopniu* do 10 – w *bardzo dużym stopniu*. W jeszcze większym stopniu Respondenci byli przekonani, że rezultaty i efekty zrealizowanych działań przyczyniły się do osiągnięcia celów Lokalnej Strategii Rozwoju – średnia wyniosła $m = 9,0$ przy odchyleniu standardowym $s = 1,03$.

Wykres 4 Związek dobrej praktyki z założeniami i celami Lokalnej Strategii Rozwoju

W kolejnym pytaniu Respondenci zostali poproszeni o wskazanie obszaru lub obszarów, na które wpływ miała zrealizowana dobra praktyka. W predefiniowanej kafeterii odpowiedzi zastosowano typologię stosowaną w Lokalnych Strategiach Rozwoju oraz dodatkową otwartą kategorię *Inne*. Średnio, dla każdej z dobrych praktyk wskazano 3,4 obszary oddziaływania. Największa wskazana ilość obszarów oddziaływania (maksimum) wyniosła 6, a najmniejsza 1 (minimum). Najczęściej wskazywaną wartością (dominantą) były 3 obszary, relatywnie często wskazywano również wartości 5 i 2 (po cztery dobre praktyki oddziaływały w tylu właśnie obszarach). Najczęściej wskazywanymi obszarami oddziaływania zrealizowanych interwencji

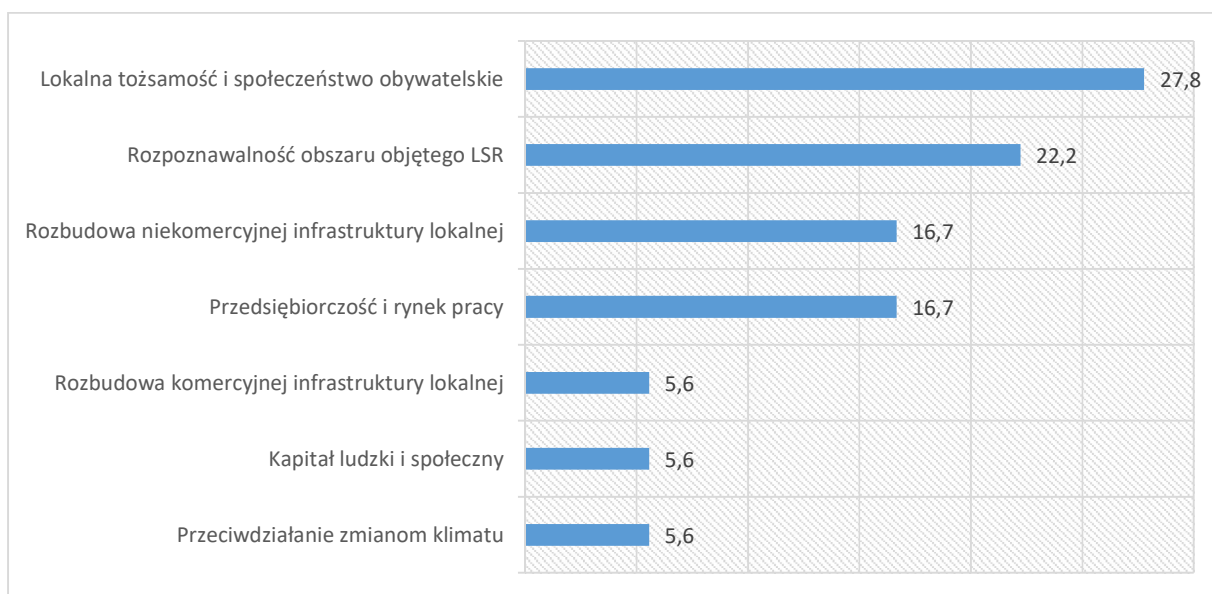
były *ex-aequo* *Lokalna tożsamość i społeczeństwo obywatelskie* oraz *Rozpoznawalność obszaru objętego LSR* – po ponad 61% dobrych praktyk oddziaływało na każdy z tych obszarów. Dla ponad połowy (56%) zgłoszonych działań obszarem interwencji był *Kapitał ludzki i społeczny*, a dla 44% *Rozwój produktów i usług na obszarze*. Niemal 39% badanych dobrych praktyk dotyczyło *Przedsiębiorczości i rynku pracy*. Wśród obszarów z mniejszą ilością dobrych praktyk znalazły się *Przeciwdziałanie zmianom klimatu* i *Rozbudowa niekomercyjnej infrastruktury lokalnej* – po 28% oraz *Rozbudowa komercyjnej infrastruktury lokalnej* (17%). Dwa z biorących udział w badaniu projektów (11% obserwacji) były związane z walką z pandemią COVID-19. Należy zauważyć, że zaproponowana typologia obszarów oddziaływania najprawdopodobniej była kompletna i wyczerpująca, gdyż żaden z respondentów nie zdecydował się na wskazanie kategorii *Inne*.

Na które obszary miał wpływ projekt?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Lokalna tożsamość i społeczeństwo obywatelskie	11	17,7%	61,1%
Rozpoznawalność obszaru objętego LSR	11	17,7%	61,1%
Kapitał ludzki i społeczny	10	16,1%	55,6%
Rozwój produktów i usług na obszarze	8	12,9%	44,4%
Przedsiębiorczość i rynek pracy	7	11,3%	38,9%
Przeciwdziałanie zmianom klimatu	5	8,1%	27,8%
Rozbudowa niekomercyjnej infrastruktury lokalnej	5	8,1%	27,8%
Rozbudowa komercyjnej infrastruktury lokalnej	3	4,8%	16,7%
Covid_19	2	3,2%	11,1%
Inne	0	0,0%	0,0%
Ogółem	62	100,0%	344,4%

Tabela 2 Obszary wpływu zrealizowanych dobrych praktyk

W odniesieniu do każdego z projektów poproszono Respondentów o wskazanie jednego, najważniejszego ich zdaniem, obszaru oddziaływania. Analiza odpowiedzi wskazała, że

najczęstszym obszarem oddziaływania dobrych praktyk była *Lokalna tożsamość i społeczeństwo obywatelskie* (28%), a na drugim miejscu *Rozpoznawalność obszaru objętego LSR* (22%). Na dalszych miejscach znalazły się *Rozbudowa niekomercyjnej infrastruktury lokalnej* oraz *Przedsiębiorczość i rynek pracy* (po 17%). Najrzadziej, jako najważniejszy obszar interwencji Respondenci wskazywali *Rozbudowę komercyjnej infrastruktury lokalnej*, *Kapitał ludzki i społeczny* oraz *Przeciwdziałanie zmianom klimatu* (po 6%).

Wykres 5 Najważniejszy obszar wpływu zrealizowanych dobrych praktyk

Zaobserwowana rozbieżność w wynikach pytania z możliwością wskazania wielu odpowiedzi w porównaniu z wynikami pytania o najważniejszy obszar wskazuje na możliwe istnienie „głównych” obszarów interwencji, oraz obszarów, na które realizowane działania oddziałują niejako „przy okazji”. W żadnym przypadku nie jest to zarzut, a raczej wskazanie faktu, że wszystkie realizowane działania są wielowymiarowe i mają wpływ nie tylko na planowany obszar interwencji, ale również na inne obszary wskazane w LSR. W praktyce oznacza to, że poza deklarowanym obszarem oddziaływania należy również uwzględnić wpływ realizowanych działań na inne (niż „główne”) obszary interwencji.

Respondenci zapytani o główny cel / cele projektu w zdecydowanej większości wskazali po jednym celu głównym (89%), więcej niż jeden cel główny wskazano jedynie w przypadku dwóch dobrych praktyk. Wskazywane cele główne dobrych praktyk w zdecydowanej większości (67%)

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

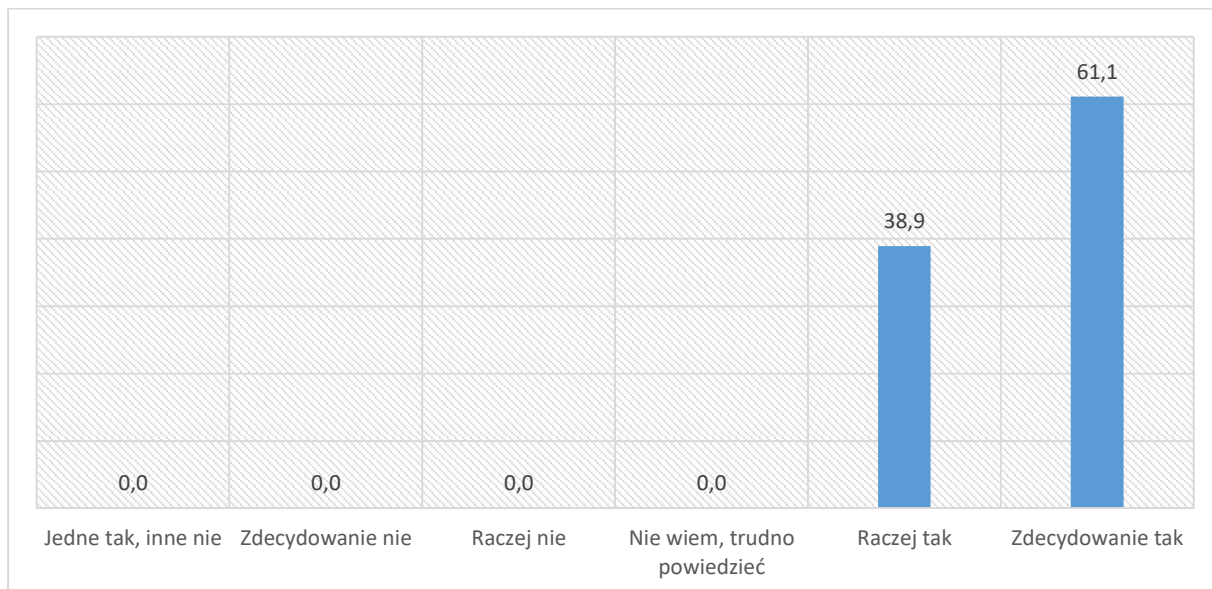
odnosiły się do aktywności w jednym obszarze oddziaływania LSR. Cele główne wskazujące na oddziaływanie w dwóch i więcej obszarach LSR wyznaczono w odniesieniu do 33% ocenianych działań.

Do wyznaczonych celów głównych najczęściej wyznaczano po jednym celu szczegółowym, jedynie w czterech przypadkach, dla celu głównego wyznaczono więcej niż jeden cel szczegółowy. Można przypuszczać, że pomimo świadomości wpływu realizowanych działań na więcej niż jeden obszar LSR realizatorzy dobrych praktyk skupiają się na wyznaczaniu celów głównych i szczegółowych w możliwie wąskim zakresie (a przez to być może łatwiejszych do osiągnięcia i udokumentowania). Zaobserwowana prawidłowość może mieć wpływ na zbyt „wąskie” (jednowymiarowe) postrzeganie realizowanych przez LGD działań.

Dla wszystkich 21 celów szczegółowych wyznaczono łącznie 36 wskaźników. Wszystkie wyznaczone wskaźniki miały charakter stricte ilościowy i odnosiły się do łatwo mierzalnych wartości (np. liczba uczestników, ilość spotkań, długość ścieżek itp.). Pośrednim potwierdzeniem zachowawczego i „bezpiecznego” wyznaczania zarówno celów ogólnych jak i szczegółowych jest fakt osiągnięcia we wszystkich zgłoszonych dobrych praktykach kompletu założonych wskaźników (z wyjątkiem dwóch sytuacji, gdy projekty są jeszcze w trakcie realizacji) i to pomimo realizacji projektów w czasie trwania narzucającej wiele ograniczeń pandemii COVID-19. Z uwagi na fakt, że w badaniu brały udział jedynie wybrane, zgłoszone przez LGD projekty, powyższa teza pozostaje jedynie przypuszczeniem wymagającym potwierdzenia w badaniu przeprowadzonym na próbie reprezentatywnej.

W opinii Respondentów wyznaczone wskaźniki i sposoby ich pomiaru dobrze opisują efekty i rezultaty działań w zrealizowanych projektach. Pytani o ocenę przydatności wyznaczonych wskaźników do opisu rezultatów i efektów zrealizowanych działań ponad 60% Respondentów wybrało odpowiedź *Zdecydowanie tak*, a niemal 40% odpowiedź *Raczej tak*. Adekwatność żadnego ze wskaźników nie budziła wątpliwości lub nie została negatywnie oceniona przez Respondentów. W przypadku połowy (50%) dobrych praktyk biorących udział w badaniu po zakończeniu projektu w dalszym ciągu monitorowane są wskaźniki rezultatów i/lub efektów.

Najczęściej monitoring opiera się o dostępne publicznie dane statystyczne i/lub działania własne LGD (w formie ankiet, monitorowania ilości ofert, składanych ofert itp.).

Wykres 6 Przydatność wskaźników do opisu rezultatów i efektów dobrych praktyk

O ile przydatność ilościowych, kwantyfikowalnych wskaźników do oceny produktów lub rezultatów działań nie budzi żadnych wątpliwości, o tyle pewnym zaskoczeniem jest brak wskaźników jakościowych na poziomie efektu / oddziaływania. Zaobserwowany efekt może być pośrednio powodowany np. przez dążenie gestorów środków do rozliczania efektów działań na podstawie „twardych” łatwo mierzalnych danych. W sytuacji, gdy realizowany projekt ma wpływać na sferę przekonań lub postaw wyznaczenie jedynie wskaźników ilościowych należy uznać za niewystarczające, ponieważ nie mierzą one faktycznie zachodzącej zmiany. Drugim negatywnym skutkiem zastosowania zbyt uproszczonego, w stosunku do realizowanych działań, systemu wskaźników jest utrata ich wartości informacyjnej – uproszczone wskaźniki nie opisują adekwatnie złożonej i wielowymiarowej rzeczywistości, przez co oparta na nich diagnoza sytuacji może być co najmniej niepełna. Powyższy wywód w żadnym stopniu nie jest krytyką ocenianych dobrych praktyk, a jego celem jest zwrócenie uwagi na szerszy problem, który należy wziąć pod uwagę w procesie aktualizacji Lokalnych Strategii Rozwoju.

Najczęściej wykorzystywanymi w realizacji projektów formami (rodzajami) działań LGD były: *aktywizacja* (50% dobrych praktyk), *granty* (44%), a także *konkursy* i *operacje własne* (po 28%).

Najbardziej wykorzystywaną formą działania były *projekty współpracy* (jeden projekt, niecałe 6%). LGD relatywnie często (22%) wykorzystują formy współpracy nie mieszczące się w „głównym katalogu” – przede wszystkim *działalność odpłatną* (17%) i *doradztwo* (6%).

Jakie formy/rodzaje działań LGD (wdrażania LSR) zostały wykorzystane w realizacji projektu?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Aktywizacja	9	28,1%	50,0%
Granty	8	25,0%	44,4%
Konkursy	5	15,6%	27,8%
Operacje własne (OW)	5	15,6%	27,8%
Projekty współpracy (PW)	1	3,1%	5,6%
Inne	4	12,5%	22,2%
Ogółem	32	100,0%	177,8%

Tabela 3 Formy i rodzaje działań wykorzystywanych w dobrych praktykach

Z uwagi na niską liczbę obserwacji analiza wskazująca najczęstsze rodzaje działań w zależności od obszaru interwencji okazała się niemożliwa do przeprowadzenia. Takie (niewątpliwie ciekawe) dane były by możliwe do uzyskania na podstawie większej liczebnie i reprezentatywnej próby zrealizowanych działań.

Najczęstszymi interesariuszami dobrych praktyk była *społeczność lokalna* (78%), *dzieci i młodzież* (56%) oraz *mieszkańcy wsi* (50%). Relatywnie często interesariuszami zrealizowanych działań byli także *lokalni przedsiębiorcy i podmioty gospodarcze, seniorzy oraz jednostki samorządu terytorialnego i im podległe* (po 44%). Rzadziej wskazywani byli turyści (39%), *organizacje pozarządowe oraz grupy defaworyzowane* (po 28%). Jako grupy defaworyzowane najczęściej wskazywano seniorów, młodzież, a także kobiety i osoby bezrobotne. Co ciekawe każdy z ocenianych projektów miał średnio $m = 4,1$ grupy interesariuszy. Po raz kolejny potwierdzenie znajduje hipoteza o wielowymiarowym, szerokim oddziaływaniu zrealizowanych projektów. Największa wskazana ilość grup interesariuszy to 7 (1 projekt), najmniejsza 1 (dwa projekty), zaś wartość modalna (najczęściej wskazywana odpowiedź) to 3 (6 dobrych praktyk).

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

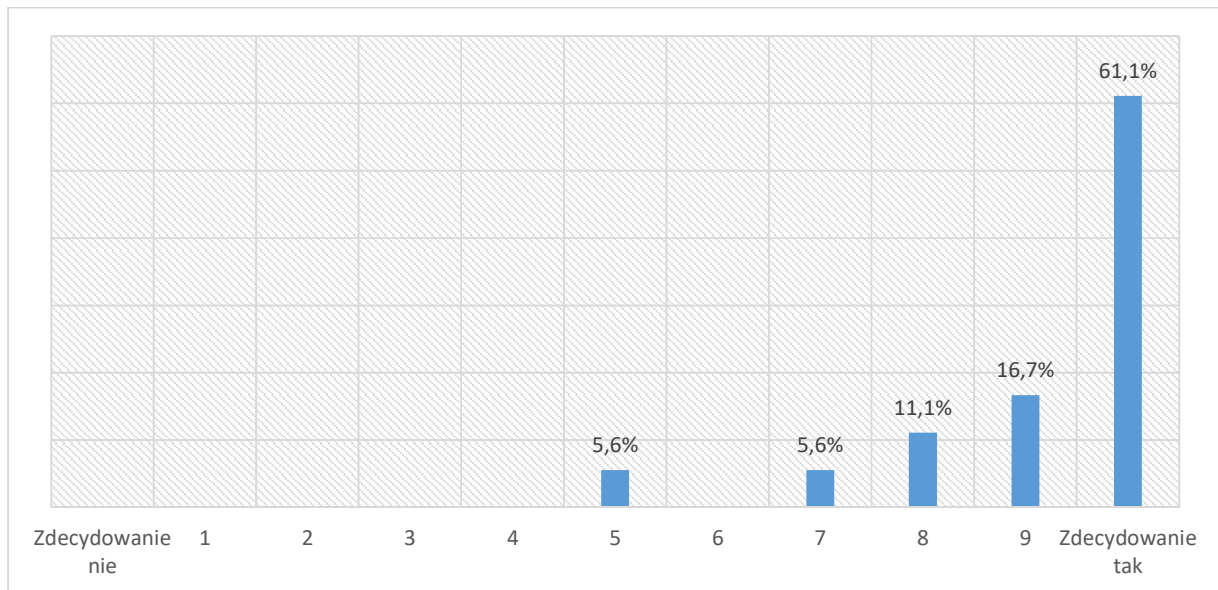
Jakie grupy były interesariuszem lub interesariuszami projektu?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Społeczność lokalna	14	18,9%	77,8%
Dzieci i młodzież	10	13,5%	55,6%
Mieszkańcy wsi	9	12,2%	50,0%
Lokalne podmioty gospodarcze i przedsiębiorcy	8	10,8%	44,4%
Seniorzy	8	10,8%	44,4%
Jednostki samorządu terytorialnego i im podległe	8	10,8%	44,4%
Turyści	7	9,5%	38,9%
Organizacje pozarządowe	5	6,8%	27,8%
Grupy defaworyzowane na rynku pracy (np. młodzież, kobiety, bezrobotni)	5	6,8%	27,8%
Ogółem	74	100,0%	411,1%

Tabela 4 Interesariusze zrealizowanych dobrych praktyk

W ocenianych dobrych praktykach niezależnie od grupy, do której działanie było skierowane zasady doboru interesariuszy do projektu były egalitarne – najczęściej spotykanymi ograniczeniami była przynależność do zdefiniowanej grupy do której skierowana była interwencja oraz zamieszkiwanie na terenie objętym interwencją. W przypadku *grantów* rekrutacja uczestników projektu leżała po stronie grantobiorcy.

W przypadku ⅓ dobrych praktyk przed lub w trakcie projektowania interwencji zdiagnozowano potrzeby interesariuszy. Najczęstszymi sposobami określenia potrzeb interesariuszy były badania ankietowe, badania prowadzone na potrzeby LSR, warsztaty i konsultacje społeczne, analiza dokumentów oraz bezpośrednie informacje od interesariuszy lub innych podmiotów. Należy zauważyć, że realizujące dobre praktyki LGD wykorzystywały szeroki wachlarz metod pozyskania informacji i określenia potrzeb interesariuszy. Badania wskazują na niebagatelną rolę Lokalnej Strategii Rozwoju w dostarczaniu wiedzy na temat potrzeb i wskazywaniu obszarów interwencji.

W dalszej części kwestionariusza Respondenci zostali zapytani, czy *działania zaplanowane w ramach projektu zostały zrealizowane zgodnie z założeniami (planem)*. Zdecydowana większość (94%) uznało, że *tak*, wśród których ponad 61% zadeklarowało, że *zdecydowanie tak*. Niecałe 6% respondentów wybrało środek skali, co można interpretować w kategoriach *ani tak / ani nie* lub *częściowo tak, częściowo nie*.

Wykres 7 Realizacja działań zgodnie z przyjętymi założeniami i planem

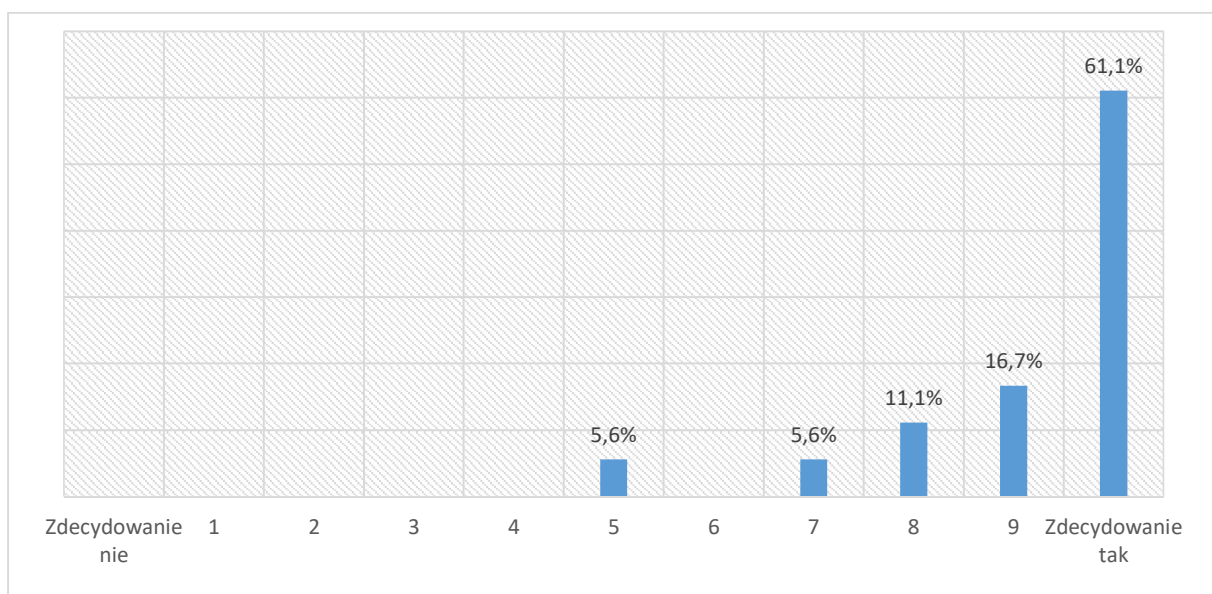
Wśród niespecyficznych czynników sprzyjających realizacji zaplanowanych zadań zgodni z planem wskazywano na:

- *zainteresowanie interesariuszy, aktywne uczestnictwo, zaangażowanie*
- *motywacja uczestników i determinacja ...*
- *dobrze zaplanowane działania ...*
- *możliwość motywowania części uczestników ...*

Jako największe bariery wskazano:

- *COVID 19 - brak przewidywalności przyszłości ... , wydłużenie czasu realizacji zadań*
- *Czynniki zewnętrzne, niezależne od LGD, typu: brak możliwości organizacji imprezy ... , warunki pogodowe, brak środków na organizację...*
- *małe zainteresowanie uczestników, wycofanie się partnerów, ... , niedostateczne zaangażowanie osób realizujących zadanie*

W odpowiedzi na pytanie czy działania zrealizowane w ramach projektu pozwoliły na osiągnięcie zaplanowanych rezultatów krótkoterminowych uzyskano identyczny rozkład odpowiedzi jak w poprzednim pytaniu, co każe przypuszczać, że Respondenci utożsamiają realizację zaplanowanych działań zgodnie z planem z osiągnięciem zaplanowanych rezultatów krótkoterminowych. Jest to cenna obserwacja i wskazówka dla badaczy pozwalająca w przyszłości bardziej precyzyjnie formułować pytania ankiety.

Wykres 8 Osiągnięcie zaplanowanych rezultatów krótkoterminowych w realizowanych dobrych praktykach

Najczęściej wskazywanymi czynnikami pozwalającymi na osiągnięcie zaplanowanych rezultatów krótkoterminowych były:

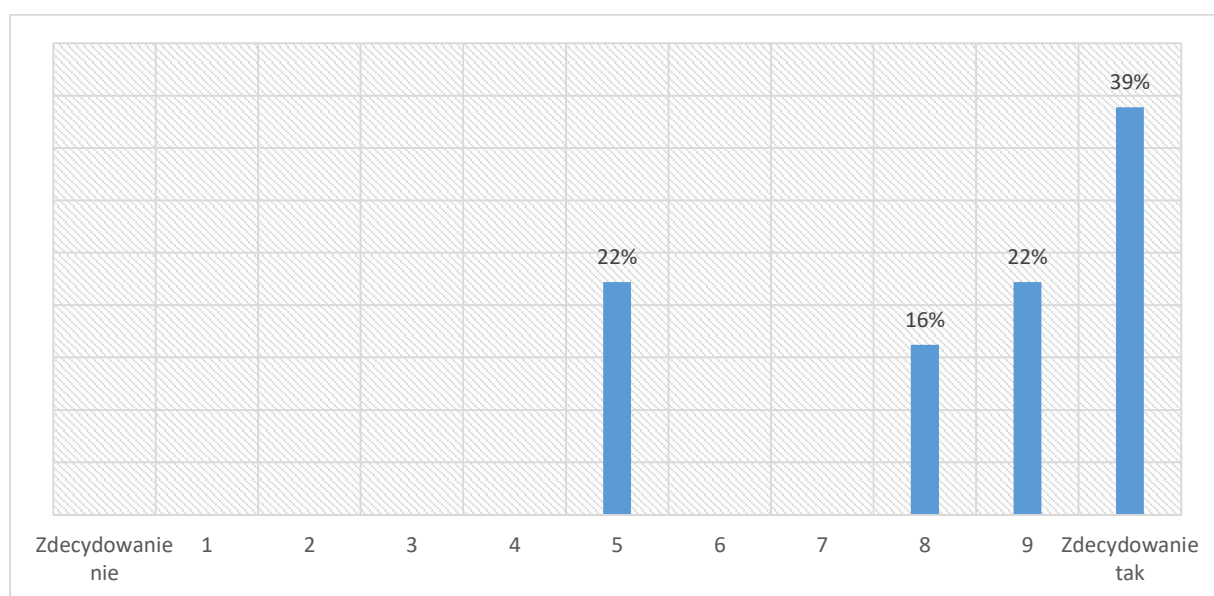
- *duże zainteresowanie uczestników*
- *determinacja potencjalnych beneficjentów i grantobiorców ...*
- *sprzyjająca koniunktura rynkowa, zaangażowanie interesariuszy*

Przeszkodami w osiągnięciu rezultatów krótkoterminowych okazały się być:

- *Pandemia COVID – 19*
- *Niska świadomość nowych podmiotów, ograniczone zaufanie dotyczące długofalowych celów ...*

W pytaniu o to, czy działania zrealizowane w ramach projektu pozwoliły na osiągnięcie zaplanowanych efektów długoterminowych Respondenci okazali się być mniej optymistyczni niż

w przypadku *rezultatów krótkoterminowych*. W przypadku niemal 40% dobrych praktyk ich realizatorzy są zdecydowanie przekonani, że pozwoliły one osiągnąć zaplanowane efekty długoterminowe. W 38% działań Respondenci są przekonani o osiągnięciu rezultatów długoterminowych (wskazanie odpowiedzi 8 i 9). Przypadku nieco ponad 1/5 działań ankietowani nie potrafili wskazać, czy zaplanowane efekty długoterminowe zostały osiągnięte. Jednocześnie należy pamiętać, że w grupie tej znalazły się również nie zakończone projekty, w przypadku których jest zbyt wcześnie na ocenę efektów długoterminowych – przykładem takiej sytuacji jest wypowiedź jednego z Respondentów badania: *za wcześnie aby oceniać oddziaływanie długoterminowe*.

Wykres 9 Osiągnięcie przez dobre praktyki zaplanowanych efektów długoterminowych

Czynnikami sprzyjającymi *osiągnięciu zaplanowanych efektów długoterminowych* były:

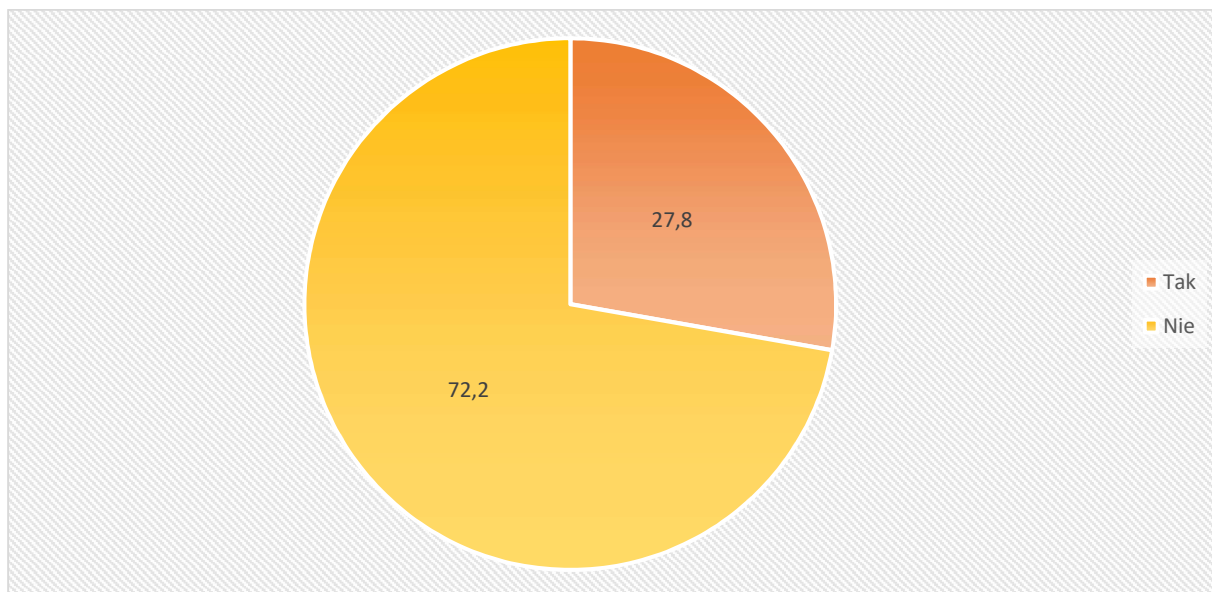
- *duże zainteresowanie uczestników*
- *dostępność oferty wspierającej rozwój organizacji pozarządowych i inicjatyw oddolnych, ... , wzrost zainteresowania lokalnymi produktami i kulturą, moda na aktywne spędzanie wolnego czasu, zaangażowanie lokalnej społeczności i lokalnych organizacji*
- *sprzyjająca koniunktura rynkowa, zaangażowanie interesariuszy*

Wśród przeszkód utrudniających osiągnięcie długoterminowych efektów ponownie wskazywano:

- *COVID – 19*

- *Czynniki zewnętrzne, niezależne od LGD ...*

Poza pytaniem o planowane i osiągnięte krótkookresowe cele i rezultaty zapytano uczestników badania *czy w wyniku realizacji projektu osiągnięte zostały dodatkowe (nieplanowane) rezultaty krótkoterminowe?* Niemal 28% dobrych praktyk osiągnęło dodatkowe, wcześniej nieplanowane rezultaty krótkoterminowe.

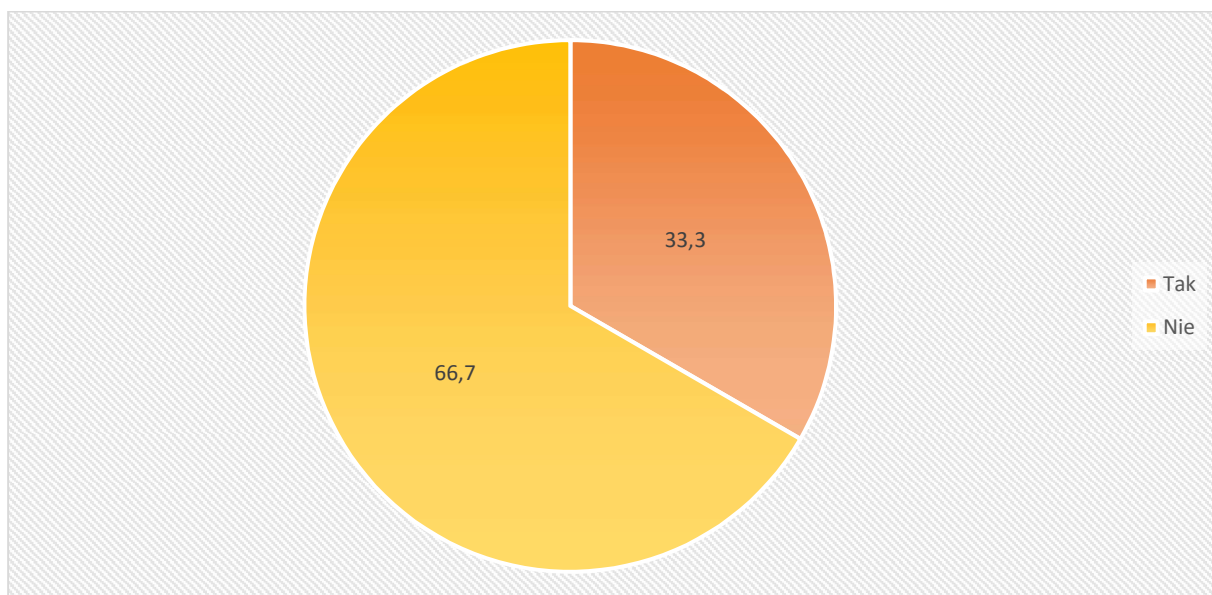

Wykres 10 Osiągnięcie dodatkowych (nieplanowanych) rezultatów krótkoterminowych

Wśród wskazywanych przez Respondentów nieplanowanych rezultatów przeprowadzonych działań pojawiły się:

- *dobry przykład dla innych potencjalnych beneficjentów*
- *wspólne realizacje miały duży wpływ na integrację lokalnych społeczności*
- *nabycie nowych umiejętności cyfrowych*
- *zwiększenie zainteresowania potencjalnych beneficjentów i grantobiorców udziałem w konkursach*

Co ciekawe, w pytaniu o osiągnięte, a nieplanowane efekty długoterminowe ich wystąpienie zadeklarowano w odniesieniu do wyższego odsetka dobrych praktyk niż w przypadku nieplanowanych rezultatów krótkoterminowych. Na pytanie *czy w wyniku realizacji projektu osiągnięte zostały dodatkowe (nieplanowane) efekty długoterminowe* $\frac{1}{3}$ Respondentów zadeklarowało ich wystąpienie.

Wykres 11 Osiągnięcie dodatkowych (nieplanowanych) efektów długoterminowych

Jako nieplanowane długoterminowe efekty realizacji dobrych praktyk Respondenci wymienili:

- część grantobiorców uwierzyło we własne możliwości i pomysły i składają wnioski ... i realizują kolejne przedsięwzięcia
- wytworzenie przeświadczenia, że grantobiorcy mogą realizować kolejne, nawet trudniejsze przedsięwzięcia
- zwiększenie identyfikacji ... poczucie bycia częścią

Poszukując czynników mających wpływ na realizację projektów mających potencjał do stania się uniwersalnymi dobrymi praktykami, zapytano Respondentów, czy finansowanie projektu miało wpływ na skuteczność interwencji i osiągnięcie zaplanowanych celów strategicznych (zmiany)? Według zdecydowanej większości (ponad 83% odpowiedzi) sposób finansowania projektu wpływa na skuteczność realizowanej interwencji. Jedynie niecałe 17% uczestników badania uznało, że finansowanie projektu nie ma bezpośredniego wpływu na osiągnięcie założonych celów podjętych działań. Respondentów, którzy zadeklarowali wpływ finansowania na skuteczność interwencji i możliwość osiągnięcia założonych celów poproszono o wskazanie które z czynników finansowych miały wpływ na skuteczność interwencji. Najczęściej wskazywanym czynnikiem finansowym mającym wpływ na skuteczność interwencji była wysokość środków, wskazało tak ponad 5% respondentów. Źródła finansowania wpływały na skuteczność

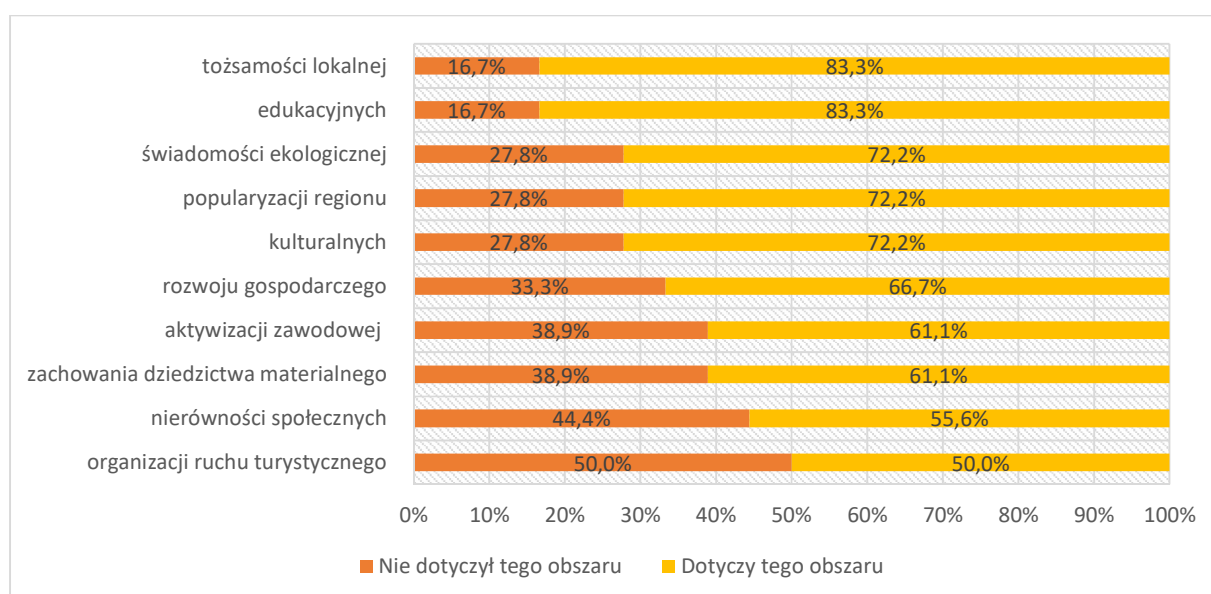
realizowanych projektów według opinii niemal ¼ uczestników badania. W jednym przypadku wskazano również na *inne czynniki finansowe* – działalność odpłatną.

Które z czynników finansowych miały wpływ na skuteczność interwencji?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Tak, wysokość środków	13	52,0%	86,7%
Tak, źródła finansowania	11	44,0%	73,3%
Tak, inne czynniki	1	4,0%	6,7%

Tabela 5 Wpływ czynników finansowych na skuteczność podjętej interwencji

Dobrym podsumowaniem pytania o wpływ czynników finansowych na skuteczność interwencji jest wypowiedź jednego z Respondentów badania: *zarówno źródło finansowania jak i wysokość środków były określone od początku i warunkowały realizację projektu.*

W kolejnym pytaniu Respondenci zostali poproszeni o ocenę, czy i w jakim stopniu realizacja dobrej praktyki przyczyniła się do rozwiązania lokalnych problemów w poszczególnych sferach życia. Biorące udział w badaniu dobre praktyki najczęściej oddziaływały w sferze *edukacji* i *tożsamości lokalnej* (najniższy odsetek odpowiedzi nie *dotyczy tego obszaru*), najrzadziej zaś obszarze *organizacji ruchu turystycznego*.

Wykres 12 Obszary, w których dobra praktyka przyczyniła się do rozwiązania istniejących problemów - rozkład odpowiedzi "Nie dotyczyła tego obszaru"

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

W tabeli poniżej zaprezentowano procentowy rozkład odpowiedzi uwzględniający wyłącznie przypadki, w których zrealizowany projekt dotyczył wskazanej sfery życia. Dodatkowo w ostatniej kolumnie zaprezentowano różnicę pomiędzy odsetkiem opinii o dużym lub małym wpływie realizacji projektu na rozwiązywanie lokalnych problemów w poszczególnych sferach. Wyższy wynik oznacza przewagę opinii o dużym lub bardzo dużym wpływie realizacji projektu na rozwiązywanie problemów w danej sferze.

W opinii Respondentów realizacja dobrych praktyk w największym stopniu przyczyniła się do rozwiązywania problemów w sferze *edukacji, tożsamości lokalnej oraz rozwoju gospodarczego*. Dobre praktyki w najmniejszym stopniu miały wpływ na rozwiązanie problemów w sferze *aktywizacji zawodowej* (taki sam odsetek respondentów przekonanych o dużym i o małym wpływie realizacji projektu na rozwiązanie problemów) oraz *kultury*.

Czy realizacja projektu przyczyniła się do niwelowania/rozwiązania lokalnych problemów w sferach:	W bardzo małym stopniu	W małym stopniu	Częściowo	W dużym stopniu	W bardzo dużym stopniu	Różnica netto
nierówności społecznych	20,0%	10,0%	30,0%	40,0%	0,0%	10,0%
rozwoju gospodarczego	8,3%	0,0%	33,3%	50,0%	8,3%	50,0%
kulturalnych	7,7%	15,4%	38,5%	23,1%	15,4%	15,4%
edukacyjnych	6,7%	0,0%	13,3%	53,3%	26,7%	73,3%
tożsamości lokalnej	13,3%	0,0%	13,3%	26,7%	46,7%	60,0%
popularyzacji regionu	15,4%	7,7%	0,0%	38,5%	38,5%	53,8%
zachowania dziedzictwa materialnego	18,2%	9,1%	18,2%	36,4%	18,2%	27,3%
aktywizacji zawodowej	36,4%	9,1%	9,1%	36,4%	9,1%	0,0%
świadomości ekologicznej	0,0%	7,7%	38,5%	30,8%	23,1%	46,2%
organizacji ruchu turystycznego	11,1%	0,0%	55,6%	11,1%	22,2%	22,2%

Tabela 6 Stopień wpływu dobrej praktyki na rozwiązywanie problemów lokalnych

Dodatkowo, chcąc określić stopień, w jakim zaobserwowane przez Respondentów zmiany są efektem działań LGD, a w jakim czynników zewnętrznych zadano pytanie *w jakim stopniu zmiany w poszczególnych obszarach były efektem realizacji projektu, a w jakim innych czynników (np. zmian gospodarczych, COVID-19 i inne czynniki zewnętrzne)*. Ostatnia kolumna tabeli poniżej pokazuje różnice pomiędzy opiniami o wpływie realizacji projektu bądź czynników zewnętrznych na zaobserwowaną zmianę. Wg. Respondentów zaobserwowana przez nich zmiana w największym stopniu była efektem realizacji dobrych praktyk w odniesieniu do *popularyzacji regionu, zachowaniu dziedzictwa materialnego oraz tożsamości lokalnej*. W obszarze *nierówności społecznych* oraz w mniejszym stopniu *rozwoju gospodarczego i organizacji ruchu turystycznego* zaobserwowane zmiany były efektem czynników zewnętrznych. Warto zauważyć, że wszystkie te obszary są zdecydowanie zbyt rozległe, by mógł na nie w znaczący sposób wpłynąć pojedynczy (nawet najlepszy) projekt zrealizowany przez LGD.

W jakim stopniu zmiany w poszczególnych obszarach były efektem realizacji projektu, a w jakim innych czynników (np. zmian gospodarczych, COVID-19 i inne czynniki zewnętrzne)	Czynników zewnętrznych	Raczej czynników zewnętrznych	Częściowo	Raczej realizacji projektu	Realizacji projektu	Różnica netto
nierówności społecznych	0,0%	14,3%	71,4%	14,3%	0,0%	0,0%
rozwoju gospodarczego	0,0%	10,0%	40,0%	20,0%	30,0%	40,0%
kulturalnych	0,0%	0,0%	33,3%	33,3%	33,3%	66,7%
edukacyjnych	0,0%	0,0%	30,8%	38,5%	30,8%	69,2%
tożsamości lokalnej	0,0%	0,0%	25,0%	25,0%	50,0%	75,0%
popularyzacji regionu	0,0%	0,0%	11,1%	22,2%	66,7%	88,9%
zachowania dziedzictwa materialnego	0,0%	0,0%	14,3%	57,1%	28,6%	85,7%
aktywizacji zawodowej	0,0%	0,0%	33,3%	33,3%	33,3%	66,7%
świadomości ekologicznej	0,0%	0,0%	36,4%	45,5%	18,2%	63,6%
organizacji ruchu turystycznego	0,0%	14,3%	28,6%	28,6%	28,6%	42,9%

Tabela 7 Zmiany jako efekt realizacji projektu lub czynników zewnętrznych

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

W kolejnym pytaniu ankiety, zapytaliśmy realizatorów dobrych praktyk, o to, czy dokonywali oceny projektu wśród aktorów lokalnego życia społecznego. Średnio w przypadku każdej z dobrych praktyk ocenę projektu badano w 2,2 grupach. Najczęściej o ocenę projektu proszeni byli *beneficjenci* (59%), a nieznacznie rzadziej *społeczność lokalna* (53%). W nieco ponad 1/3 zrealizowanych działań badano ich ocenę przez *lokalne podmioty gospodarcze*. W niemal 30% dobrych praktyk ich ocenę określano wśród *władz lokalnych* i *lokalnych organizacji społecznych*. Wśród *innych* grup, w których badano ocenę zrealizowanych projektów znalazła się *rada* oraz *osoby planujące uruchomić działalność gospodarczą*. Najczęściej wykorzystywanymi narzędziami oceny projektu były *własne badania ankietowe, monitoring projektu, dokumenty formalne (zbiorcze podsumowania i raporty)*, a także mniej formalne sposoby poznania opinii: *kontakty osobiste, rozmowy, analiza wpisów i popularności etc.*

Czy dokonywaliście Państwo oceny projektu w poszczególnych grupach?	Odpowiedzi		Procent obserwacji
	N	Procent	
Beneficjenci	10	27,0%	58,8%
Społeczność lokalna	9	24,3%	52,9%
Lokalne podmioty gospodarcze	6	16,2%	35,3%
Władze lokalne	5	13,5%	29,4%
Lokalne organizacje społeczne	5	13,5%	29,4%
Inne	2	5,4%	11,8%
Ogółem	37	100,0%	217,6%

Tabela 8 Oceny programu przez grupy interesariuszy oraz wykorzystywane narzędzia badania opinii

W przypadku grup, w których dokonywana była ocena dobrej praktyki, zapytano Respondentów o to jak dobra praktyka została oceniona. Najwyższe oceny biorącym udział w badaniu dobrym praktykom „wystawiła” *społeczność lokalna*. Jednocześnie należy zauważyć, że właśnie w tej grupie wartość odchylenia standardowego jest najniższa, co oznacza wysoką zgodność ocen. Ocena zrealizowanych działań przez *beneficjentów, władze lokalne* oraz *lokalne organizacje społeczne* są zbliżone (wysokie), przy czym wśród *beneficjentów* wyższej średniej ocenie towarzyszy wyższe zróżnicowanie opinii. Relatywnie najniżej (wciąż bardzo wysoko)

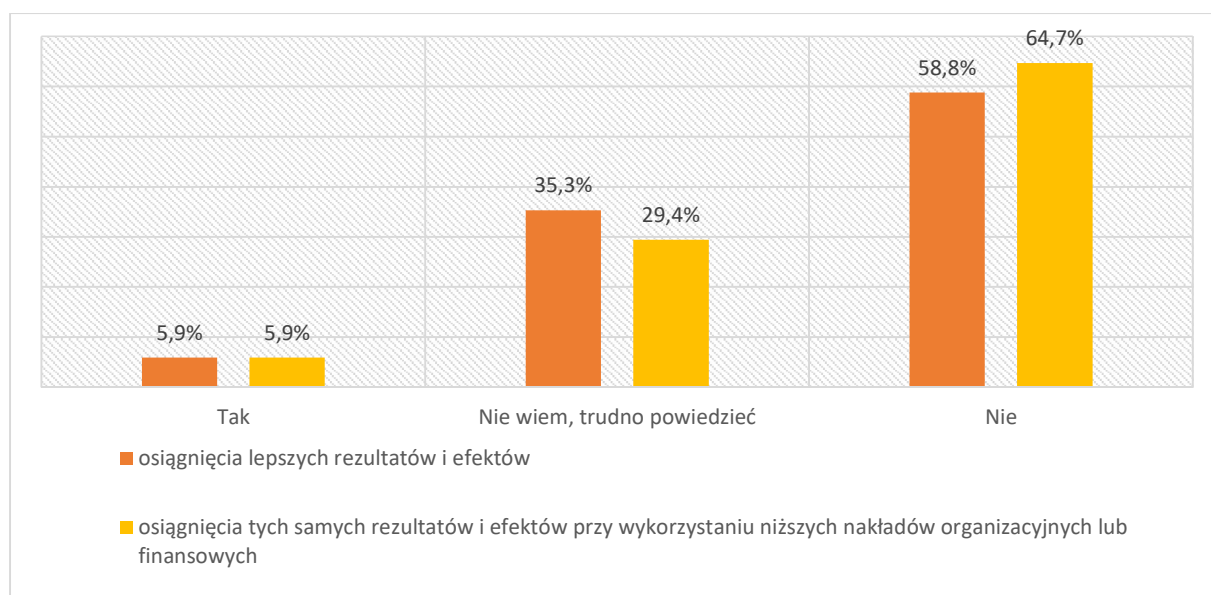
zrealizowane dobre praktyki zostały ocenione przez *lokalne podmioty gospodarcze* oraz *inne grupy*. Warto zauważyć olbrzymie zróżnicowanie opinii w tych dwóch grupach.

Jaka była ocena interwencji przez:	Średnia	Minimum	Maksimum	Odchylenie standardowe
Beneficjentów	9,10	6	10	1,20
Społeczność lokalną	9,57	9	10	0,53
Władze lokalne	9,00	8	10	0,82
Lokalne organizacje społeczne	9,00	8	10	0,82
Lokalne podmioty gospodarcze	8,00	4	10	2,28
Inne grupy	8,00	3	10	3,37

Tabela 9 Ocena dobrych praktyk w różnych grupach interesariuszy

Jako powody oceny dobrej praktyki Respondenci niezależnie od grupy najczęściej wskazywali na: *zaangażowanie, rzetelność realizacji, preferencyjny dostęp do środków oraz korzyści dla beneficjentów.*

Dwa końcowe pytania ankiety dotyczyły efektywności (w znaczeniu kryterium ewaluacyjnego). Pytanie brzmiało: *czy patrząc z perspektywy czasu (po realizacji projektu) wprowadzili byście Państwo jakieś zmiany prowadzące do:*

Wykres 13 Efektywność dobrych praktyk (w ujęciu poniesionych nakładów i osiągniętych efektów / rezultatów)

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Odsetek Respondentów widzących możliwość osiągnięcia lepszych efektów i rezultatów przy użyciu takich samych środków lub uzyskania takich samych efektów i rezultatów przy wykorzystaniu mniejszych środków był bardzo niski i w przypadku obu scenariuszy wynosił po niecałe 6% (w przypadku obu pytań zadeklarowała tak jedna, ta sama osoba). Odsetek wskazań na odpowiedź *nie wiem, trudno powiedzieć* wahał się w przedziale 29% - 35%, zaś odsetek przekonanych, o niemożności bardziej efektywnego wykorzystania środków wyniósł od 59% do 65%. Podsumowując należy stwierdzić, że zdecydowana większość Respondentów wątpi w możliwość bardziej efektywnego, niż w zrealizowanych dobrych praktykach, wykorzystania dostępnych środków. Jedyny Respondent widzący możliwość bardziej efektywnego wykorzystania środków stwierdził: *zmienilibyśmy sposób finansowania i nie dzielilibyśmy środków na transze, wypłacalibyśmy z góry 100 % dotacji*. Wydaje się, że o ile mogło by to przynieść oczekiwane przez autora skutki w stosunku do realizowanego projektu, o tyle nie jest to uniwersalna recepta na zwiększenie efektywności wykorzystania dostępnych zasobów.

Indywidualne wywiady pogłębione

W ramach realizowanego na zlecenie Dolnośląskiej sieci Partnerstw LGD projektu pod tytułem: „*Dobre praktyki krajowe, zagraniczne oraz własne dolnośląskich LGD - źródłem wiedzy i współpracy pomiędzy lokalnymi grupami działania*” informacje uzyskane za pomocą analizy dokumentów i ankiety internetowej poszerzono o element jakościowy – indywidualne wywiady pogłębione. Z uwagi na wzbierającą IV falę pandemii COVID-19 oraz rozproszenie terytorialne Respondentów zdecydowano wywiady indywidualne przeprowadzić przez telefon. Tematyka wywiadów pogłębionych dotyczyła głównie przygotowań do obowiązkowych ewaluacji ex-post, działań zaplanowanych w ramach obowiązujących Lokalnych Strategii Działania oraz przygotowań do opracowania Lokalnych Strategii Działania na kolejny okres. Poniżej przedstawiono zbiorcze wnioski z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych w podziale na zagadnienia i obszary wskazane w scenariuszu wywiadu pogłębionego.

Ile ewaluacji LSR zaplanowano w okresie 2014 – 2020? Zdecydowana większość respondentów zaplanowała jedną ewaluację LSR na zakończenie okresu obecnej strategii. Argumentami za takim podejściem jest prowadzenie ewaluacji po zakończeniu projektów (optymalnie) lub naborów (mniej optymalnie, jednak może się to okazać konieczne ze względu na wymagane

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

terminy opracowania LSR oraz przedłużenie okresu realizacji projektów). W jednym przypadku przeprowadzono również formalną ewaluację mid-term (w połowie realizacji projektu). Jednocześnie Respondenci wskazywali, że pomimo braku formalnych ewaluacji prowadzone były działania o podobnym charakterze. Najczęściej działania takie realizowane są raz w roku w formie monitoringu, warsztatów refleksyjnych oraz analizy dokumentacji i oceny stopnia zaawansowania realizowanych projektów. Respondenci podkreślali, że taki system ewaluacji / oceny jest z ich punktu widzenia wystarczający, ponieważ jako realizatorzy na bieżąco mają wiedzę o realizowanych projektach poprzez kontakt z interesariuszami. We wszystkich przypadkach ewaluacja ex-post jest lub będzie ewaluacją zewnętrzną, natomiast monitoring, warsztaty refleksyjne / coroczne oceny są działaniami wewnętrznymi lub hybrydowymi (przy wsparciu podmiotu zewnętrznego). W przypadku wybranych LGD pomimo, że zaplanowane były dwie ewaluacje (mid-term i ex-post) zmieniono plany i obecnie planuje się przeprowadzić jedynie ewaluację końcową.

Ile z zaplanowanych ewaluacji LSR zrealizowano? W jednym przypadku zrealizowano ewaluację mid-term, a w pozostałych przypadkach ewaluacja będzie dopiero realizowana. We wszystkich przypadkach prowadzono działania oceniające w formie warsztatów refleksyjnych z częstotliwością raz w roku.

Jaki charakter miały zrealizowane ewaluacje (Ex-ante, On-going, Mid-term)? W niemal wszystkich (poza jednym) przypadkach zaplanowane ewaluacje formalne miały charakter ex-post. W jednym przypadku przeprowadzono ewaluację mid-term, a żaden z LGD nie realizował ewaluacji ex-ante. Jednocześnie należy zauważyć, że prowadzone działania ocenne (nie miały charakteru formalnej ewaluacji ale ich cele były zbieżne z celami ewaluacji) były realizowane corocznie, a zatem miały charakter ewaluacji on-going. Jak wspomniano wcześniej, działania ewaluacyjne on-going były realizowane w formie monitoringu, warsztatów refleksyjnych, analizy dokumentów oraz wywiadów z beneficjentami i interesariuszami.

W jaki sposób realizowano ewaluacje (e. wewnętrzna/zewnętrzna) – czy ten sposób się sprawdził? We wszystkich przypadkach ewaluacja (formalna) miała lub będzie miała charakter ewaluacji zewnętrznej wykonywanej przez podmiot zewnętrzny. Jeden z rozmówców wskazał,

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

że jest to zewnętrzny wymóg sankcjonowany przez obowiązujące przepisy. Działania o charakterze ewaluacji on-going były prowadzone wewnętrznie przez LGD (ewaluacja wewnętrzna) lub przy udziale podmiotów zewnętrznych (ewaluacja hybrydowa).

Czy LGD posiada wiedzę dotyczącą wymogów związanych z oczekiwaniami wobec ewaluacji ex-post LSR? LGD bardzo różnie oceniają posiadaną wiedzę na temat wymogów wobec ewaluacji ex-post. Co charakterystyczne, niezależnie od deklarowanego stopnia wiedzy, wszyscy respondenci podkreślali konieczność zapoznania się z nowymi dokumentami, wytycznymi itp. Jeden z podmiotów ocenił swoją wiedzę „na 70%”, i jak się wydaje, oddaje to w przybliżeniu opinie wszystkich rozmówców.

Czy LGD uważa, że jest wystarczająco dobrze przygotowane do przeprowadzenia ewaluacji ex-post? Oceny stopnia przygotowania do ewaluacji ex-post były bardzo różne, jednak w zdecydowanej większości Respondenci byli optymistami. Nawet w przypadku niskiej oceny stopnia własnego przygotowania do ewaluacji LSR Respondenci uważali, że są w stanie dobrze przygotować się do planowanej oceny. Respondenci podkreślali swoje doświadczenie w tym obszarze uważając, że pomoże ono przezwyciężyć ewentualne trudności.

Jakiego wsparcia w tym zakresie przygotowania do ewaluacji LSR LGD potrzebuje? Od kogo takie wsparcie jest oczekiwane? Generalnie Respondenci oczekują wsparcia, ale co ciekawe nie oczekują go od instytucji i urzędników – na tym poziomie oczekują jasnego i odpowiednio wczesnego sformułowania wymagań, terminów, zakresów itp. Jako źródło wsparcia najczęściej wskazywano ekspertów lub firmy realizujące lub współrealizujące ewaluację ex-post. Podsumowując LGD poszukują źródeł wsparcia wśród ekspertów, współpracowników, kooperantów i są to podmioty najczęściej związane z opracowaniem poprzedniej Lokalnej Strategii Rozwoju. Duża część LGD deklarowała, że nawiązała lub podtrzymuje kontakty ze specjalistami z którymi współpracowały w przeszłości.

Jaki budżet przeznaczono na ewaluację ex-post? Czy był to % budżetu na LSR? Zdecydowana większość LGD planuje na ewaluację wydać kwotę około 15 tys. zaś maksimum było określane na 20 tys. złotych. W przypadku wspólnej realizacji ewaluacji (część Respondentów jest zwolennikami takiej koncepcji) oczekiwane koszty są niższe – wskazywano kwotę około 12 tys. –

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

15 tys. złotych, a jedna z LGD od 11 tys. – 13 tys. złotych w przypadku zlecenia grupowego. Żaden z rozmówców nie deklarował budżetu na ewaluację jako procenta budżetu na LSR, natomiast część rozmówców deklarowała, że wysokość budżetu na ewaluację zostanie ustalona w oparciu o szczegółowe wymagania i rozpoznanie rynku.

Czy LGD posiada opracowaną matrycę logiczną? Wszyscy z Rozmówców deklarowali, że reprezentowane przez nich LGD mają opracowaną matrycę logiczną, ponieważ była ona elementem obowiązkowym LSR. Część rozmówców wyraziła wątpliwości dotyczące merytorycznej wartości matrycy logicznej, wskazując, że została opracowana, ponieważ takie były formalne wymagania.

Czy LGD posiada opracowaną teorię zmiany? Praktycznie żadne z LGD (poza jednym wyjątkiem) nie miało opracowanej teorii zmiany. Dodatkowo w jednym przypadku powstał dokument poruszający tę problematykę, jednak, jak stwierdził Respondent, w sposób nieuporządkowany i nie wprost, a zatem trudno uznać, że teoria zmiany została w pełni opracowana.

Czy w LSR zostały zamieszczone wskaźniki obowiązkowe zgodnie z katalogiem przedstawionym w Poradniku? W przypadku wszystkich Respondentów odpowiedź brzmiała „tak”, wszystkie wskaźniki pochodziły z obowiązkowego katalogu. W przypadku części wskaźników konieczne były ich modyfikacje i dostosowanie do wskazanych w poradniku. Konieczność zmian wskaźników wynikała ze zbyt późnego wydania katalogu obowiązkowych wskaźników. Wśród rozmówców znalazły się również osoby deklarujące, że nie było potrzeby / konieczności zmiany wskaźników, gdyż od początku zgadzały się one z wytycznymi.

Czy LGD modyfikowały w LSR te wskaźniki, dostosowując je do własnych potrzeb? W znakomitej większości LGD nie modyfikowały wskaźników lub zmieniały je jedynie w niewielkim zakresie dostosowując je do własnych potrzeb i realizowanych projektów. Najczęściej zmiana polegała na niewielkim dostosowaniu do katalogu wskaźników (z podręcznika) lub zmianach wartości poszczególnych wskaźników.

Co LGD uważa za największe wyzwanie związane z czekającą ewaluacją ex-post LSR? Respondenci wymienili dość szeroki i zróżnicowany katalog wyzwań związanych z ewaluacją LSR jednak w zgodnej opinii rozmówców największymi wyzwaniami będzie:

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

- *walka z czasem* (Respondenci zwracali uwagę na konflikt pomiędzy terminem zakończenia projektów / naborów (który został wydłużony), a terminami przeprowadzenia ewaluacji ex-post i opracowania LSR)
- *wybranie dobrego wykonawcy / eksperta*
- *wyciągnięcie informacji od beneficjentów* (Respondenci wskazywali, że po zakończeniu projektu znacząco spada chęć udziału beneficjentów w różnego rodzaju badaniach ewaluacyjnych)

Jak LGD planuje się przygotować do ewaluacji ex-post LSR? Najczęściej Respondenci wskazywali na zapoznanie się z obowiązującymi wymaganiami, dokumentami i procedurami. Drugim wskazywanym elementem przygotowania do ewaluacji LSR był wybór metody ewaluacji (hybrydowa / zewnętrzna) i wybór wykonawcy gwarantującego wysoką jakość produktu.

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Komentarz do wniosków przedstawionych w raporcie

W raporcie sformułowano szereg wniosków, które można zakwalifikować w zależności od:

1. sposobu zaprojektowania dobrych praktyk,
2. sposobu, w jaki były one wdrażane oraz
3. perspektyw dotyczących kontynuacji działań LGD w nowym okresie programowania 2021 – 2027.

Komentarz zaprezentowany poniżej może być przydatny dla grup zarówno w debatach dotyczących podsumowania (ew. ewaluacji) zrealizowanych działań, jak i podczas planowania nowych interwencji w najbliższej przyszłości.

Projektowanie dobrych praktyk:

1. Lokalne Grupy Działania, które miały w wysokim stopniu rozpoznane założenia PROW 2014 – 2020, a także posiadały szczegółową wiedzę i pogłębione doświadczenie w zakresie stosowania metody LEADER, w trakcie projektowania dobrych praktyk uwzględniły je w stopniu co najmniej wysokim. W tym wypadku zaprojektowane zostały innowacyjne rozwiązania, które następnie przełożyły się na oczekiwane rezultaty oraz wpływ (np. Lokalna Grupa Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju gmin Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Siechnice, Żórawina, Domaniów - LIDER A4 - CSR LIDER.ORG)
1. Te LGD, które zaprojektowały dobrą praktykę jako bezpośrednią odpowiedź na problem/problemy wskazane w Lokalnej Strategii Rozwoju, trafniej niż pozostałe potrafiły zdefiniować potrzeby mieszkańców, co ostatecznie pozwoliło na wygenerowanie bardziej adekwatnego oraz dostosowanego do lokalnych uwarunkowań rozwiązania (np. Stowarzyszenie PARTNERSTWO DLA DOLINY BARYCZY - CERTYFIKACJA DOLINA BARYCZY POLECA). Warto tu zauważyć, że w świetle ustaleń wynikających z przeprowadzonych badań, źródła inspiracji dla dobrej praktyki w LSR poszukiwała co druga z badanych LGD.
2. Lokalne Grupy Działania, których zaprezentowana dobra praktyka jest kontynuacją wcześniej podjętych działań, miały szansę na wprowadzenie modyfikacji, usprawnień,

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

korekt do dotychczas wdrażanych praktyk. Tym samym uzyskały one bardziej optymalne (w stosunku do działań realizowanych po raz pierwszy) rozwiązania lepiej dostosowane do aktualnych kontekstów i wyzwań (np. Stowarzyszenie PARTNERSTWO DLA DOLINY BARYCZY - PROJEKT EDUKACYJNEJ DZIAŁALNOŚCI NA RZECZ KLIMATU – KREATYWNY OBIEKT MULTIFUNKCYJNY). Jak pokazują zaprezentowane w raporcie wyniki, w taki sposób postąpiła jednak tylko co piąta z badanych LGD.

3. Te LGD, w przypadku których pomysł na dobrą praktykę był reakcją na oddolną inicjatywę mieszkańców, którą Lokalna Grupa Działania postanowiła wesprzeć/zrealizować, uzyskały bardziej innowacyjne rozwiązania oraz trwały wpływ (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania KRAINA ŁĘGÓW ODRZAŃSKICH - DŹWIĘKOWY SZLAK ODRY). W świetle poczynionych ustaleń, w taki sposób postąpiła tylko blisko co siódma z badanych LGD.
4. Tylko nieliczne LGD wypracowały koncepcję dobrej praktyki ad-hoc, tj. w odpowiedzi na niespodziewane potrzeby, które pojawiły się jako element wcześniej nieplanowany. Potrzeby te wywołane zostały głównie pandemią COVID_19. Przykładem takiej praktyki, w której znaleziono nowe potencjały na rozwój dotychczasowych działań jest: Lokalna Grupa Działania KRAINA DUCHA GÓR - KARKONOSKA MARKA LOKALNA „SKARBY DUCHA GÓR”.

Sposób wdrażania dobrych praktyk:

1. Większość działań podejmowanych przez LGD i zgłoszonych jako dobre praktyki było realizowane za pomocą sprawdzonych sposobów organizacji interwencji. Najczęściej wykorzystywanymi były: *aktywizacja* (połowa zgłoszonych praktyk), *granty* (ponad 40%) oraz *konkursy* i *operacje własne* (blisko co trzecie działanie). Oznacza to, że większość LDG koncentrowała się na rozwiązaniach organizacyjnych w zakresie ich dostosowania do możliwości zgłaszanych przez potencjalnych beneficjentów i przyszłych użytkowników oraz ich jakości.
2. Te LGD, które zidentyfikowały obowiązujące przepisy, jako potencjalną barierę w uczestnictwie mieszkańców w ramach realizacji LSR, jako dobrą praktykę zaproponowały rozwiązania optymalizujące procedury, co pozytywnie wpłynęło na

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

- zwiększone uczestnictwo potencjalnych beneficjentów i jego lepszą jakość (np. Stowarzyszenie KŁODZKA WSTĘGA SUDETÓW – Lokalna Grupa Działania - STARTUP na START).
3. LGD, które jeden z głównych problemów zidentyfikowały brak wiedzy mieszkańców na temat możliwości oferowanych w ramach LSR, zaproponowały jako dobrą praktykę rozwiązania, których celem była aktywizacja społeczności lokalnej poprzez akcje edukacyjne w zakresie procesu aplikowania o dostępne środki (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania KWIAT LNU - INTEGRACJA I PEŁNE WSPARCIE GRANTÓW).
 4. Te LGD, które kontynuowały działania w zakresie aktywizacji lokalnej społeczności, jako dobrą praktykę zaproponowały formy mające na celu wsparcie inicjatyw oddolnie kreowanych przez mieszkańców, a następnie dostosowały do nich specyficzne rozwiązania, umożliwiające ich realizację (np. Stowarzyszenie ŚLĘŻANIE – Lokalna Grupa Działania - GRANTY - INICJATYWY ODDOLNE DLA WSZYSTKICH).
 5. Powyżej wskazane dobre praktyki związane ze sposobem, w jaki były one realizowane stanowiły zdecydowaną większość zgłoszonych rozwiązań. Druga ich część koncentrowała się na obszarach tematycznych związanych z celami wdrażanych Lokalnych Strategii Rozwoju.
 6. Najwięcej dobrych praktyk realizowanych było w obszarze KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY. Oznacza to, że LGD w dalszym ciągu jako istotną uznają konieczność podejmowania działań na rzecz lokalnych społeczności poprzez prowadzenie działań wzmacniających kompetencje indywidualne mieszkańców, jak i ich kompetencje społeczne poprzez wzmacnianie więzi w lokalnym środowisku (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania WRZOSOWA KRAINA - OŚRODEK EDUKACJI REGIONALNEJ). Dodatkowo praktyki realizowane w tym obszarze odpowiadają na potrzeby związane z rozwojem cywilizacyjnym oraz są dopasowane do profilu docelowych beneficjentów i użytkowników (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania KRAINA WZGÓRZ TRZEBNICKICH - "EKO FRAJDA " - AKTYWNA TURYSTYKA W CIEKAWYM MIEJSCU).
 7. Popularnością cieszyły się również działania w obszarze: PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I RYNEK PRACY, przy czym po weryfikacji zgłoszonych praktyk okazało się, że tylko niewielka ich

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

- część odpowiada przyjętej definicji dobrej praktyki (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania WRZOSOWA DOLINA – INKUBATORU PRZETWÓRSTWA LOKALNEGO).
8. Szereg praktyk zrealizowano w zakresie: INNE OBSZARY ŻYCIA NA DOLNYM ŚLĄSKU. Jak wynika z przeprowadzonych badań, częstym powodem zakwalifikowania praktyki do tej kategorii był horyzontalny charakter zrealizowanych działań, które zawierały się we wszystkich wyżej wymienionych obszarach, co powodowało trudność w zaszeregowaniu takiej dobrej praktyki wyłącznie do jednej kategorii (np. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania PARTNERSTWO KACZAWSKIE - GEOPARK KRAINA WYGASŁYCH WULKANÓW). Dodatkowym wyzwaniem związanym z zaszeregowaniem do określonej kategorii okazało się zastosowanie przez LGD rozwiązania wspomaganego nowoczesnymi technologiami, które stanowiło istotę prezentowanej praktyki (np. Lokalna Grupa Działania DOBRA WIDAWA - APLIKACJE MOBILNE - NATURALNA DOBRA WIDAWA, KULTURALNA DOBRA WIDAWA; Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania KRAINA ŁĘGÓW ODRZAŃSKICH - DŹWIĘKOWY SZLAK ODRY) i nadawało jej szczególnie innowacyjny charakter.
 9. Popularnością cieszyła się kategoria LOKALNA TOŻSAMOŚĆ I SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE. Działania realizowane w tym obszarze najczęściej stanowiły kontynuację aktywności rozpoczętej w poprzednich latach. Dodatkowo stanowiły odpowiedź na oddolne zapotrzebowanie mieszkańców i często odwoływały się do elementów dziedzictwa kulturowo-historycznego (np. Lokalna Grupa Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju gmin Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Siechnice, Żórawina, Domaniów - LIDER A4 - FESTIWAL 4 ŻYWIOŁÓW; Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania SZLAKIEM GRANITU - POZNAJEMY I ZACHOWUJEMY NASZE DZIEDZICTWO). Podejmowane działania w tym obszarze potwierdzają, że nadal istnieje konieczność podejmowania inicjatyw na rzecz wzmacniania lokalnych więzi, budowania relacji, które ostatecznie korzystnie wpływają na poziom zaufania wśród członków lokalnej społeczności. Stanowi to kluczowy i niezbędny wymóg dla zaistnienia i aktywności społeczeństwa obywatelskiego. Aby tak się wydarzyło, niezbędne okazały się działania o charakterze edukacyjnym (np. Stowarzyszenie PARTNERSTWO DLA DOLINY BARYCZY - PROGRAM EDUKACJA DLA DOLINY BARYCZY).

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

10. W kategoriach: PRZECIWDZIAŁANIE ZMIANOM KLIMATU oraz COVID_19 zgłoszone zostały jedynie nieliczne operacje spełniające wymogi dobrych praktyk, co stanowić może pewnego rodzaju wyzwanie, szczególnie z perspektywy obserwowanych tendencji i zmian, które na bieżąco zachodzą w otoczeniu. Powstaje pytanie, na ile LGD – zobligowane formalnymi wytycznymi w ramach przyjętych Lokalnych Strategii Rozwoju – są w stanie elastycznie reagować na pojawiające się, wcześniej nieprzewidziane zmiany. Jak pokazuje jedna z praktyk (Lokalna Grupa Działania KRAINA DUCHA GÓR - KARKONOSKA MARKA LOKALNA „SKARBY DUCHA GÓR”), dotychczasowy sposób prowadzenia sklepu z produktami lokalnymi został radykalnie zmieniony pod wpływem pandemii. Zmiana ta jednak nie oznaczała ograniczenia działalności, a stała się szansą na rozwój e-usług, co pozytywnie przyczyniło się do rozwoju dotychczasowej oferty.
11. Dodatkowo należy rozważyć, na ile LGD mają możliwość i wystarczające zasoby, aby samodzielnie reagować na strategiczne wyzwania związane z zachodzącymi procesami wielokierunkowej transformacji o charakterze cywilizacyjnym. Zaprezentowana praktyka dotycząca PRZECIWDZIAŁANIA ZMIANOM KLIMATU (Stowarzyszenie PARTNERSTWO DLA DOLINY BARYCZY - PROJEKT EDUKACYJNEJ DZIAŁALNOŚCI NA RZECZ KLIMATU – KREATYWNY OBIEKT MULTIFUNKCYJNY) pokazuje jednak, że działania w tym obszarze są w zasięgu LGD. Kluczowa dla ich podejmowania jest jednak wiedza i świadomość ich doniosłości zarówno z perspektywy lokalnej, jak i z perspektywy rozwoju Unii Europejskiej.
12. W przypadku, gdy zgłoszona praktyka miała INNY profil przeprowadzonego działania, który nie wpisywał się z żadną z powyższych kategorii, zakwalifikowano ją do nowo wyodrębnionej grupy: DOLNOŚLĄSKIE LGD. Zbiór zaprezentowanych aktywności w tym obszarze dotyczył sytuacji, gdy LGD podejmowały inicjatywy na rzecz wprowadzenia usprawnień o charakterze organizacyjno-zarządczym, które docelowo miały korzystnie wpłynąć na efektywność i skuteczność wdrażania LSR (np. Stowarzyszenie KŁODZKA WSTĘGA SUDETÓW – Lokalna Grupa Działania - STARTUP na START; Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania KWIAT LNU - INTEGRACJA I PEŁNE WSPARCIE GRANTÓW; Stowarzyszenie ŚLĘŻANIE – Lokalna Grupa Działania - GRANTY - INICJATYWY ODDOLNE

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

DLA WSZYSTKICH; Lokalna Grupa Działania UJŚCIE BARYCZY Gmin Góra – Niechlów – Wąsosz - CZYM SKORUPKA ZA MŁODU NASIĄKNIĘ).

Perspektywy dotyczące kontynuacji działań LGD w nowym okresie programowania 2021 – 2027.

1. Jak pokazują priorytety europejskiej polityki spójności, po roku 2021 wzmacniane w zakresie rozwoju lokalnego będą następujące trendy:
 - a. rozwój technologiczny („inteligentne wioski”);
 - b. rozwój prośrodowiskowy (czyste powietrze, zrównoważona gospodarka zasobami, ograniczenie postępu cywilizacji na rzecz zachowania dziedzictwa natury, transformacja energetyczna);
 - c. rozwój gospodarczy z uwzględnieniem społecznej odpowiedzialności (gospodarka obiegu zamkniętego);
 - d. równość i wyrównywanie szans (dotyczy ludzi i obszarów, na których żyją).

Trendy te powinny być uwzględniane w działaniach wszystkich podmiotów w Unii Europejskiej działających na wszystkich poziomach wieloszczeblowej struktury współzarządzania. Wymóg ten dotyczy zatem Lokalnych Grup Działania. Dla dolnośląskich LGD stanowić to może wyzwanie z kilku powodów:

- a. początkowe doświadczenia w zakresie uwzględniania postępu technologicznego oraz rozwiązań z nim związanych w zakresie realizacji dobrych praktyk;
- b. niewielka liczba praktyk w zakresie działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu oraz ich zakres;
- c. niewielka liczba praktyk w zakresie działań na rzecz rozwoju gospodarczego z uwzględnieniem społecznej odpowiedzialności oraz ich zakres;
- d. konieczności redefinicji działań w zakresie podejmowanych inicjatyw na rzecz KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO oraz LOKALNEJ TOŻSAMOŚCI I SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO, tak, aby uwzględniały konieczność oraz eksponowały zagadnienia związane z niezbednością wzmacniania równości i wyrównywanie szans.

**DOLNY
ŚLĄSK**

DOLNOŚLĄSKA
SIEĆ PARTNERSTW LGD

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

2. Przed przystąpieniem do opracowania nowych Lokalnych Strategii Rozwoju konieczne jest wyciągnięcie wniosków z ewaluacji działań przeprowadzonych w okresie 2014 – 2020 oraz wykorzystanie sformułowanych rekomendacji. Dodatkowym wymogiem jest zapoznanie się z szeregiem opracowań dotyczących nowego okresu programowania, w tym założeniami projektowanej Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) 2023 – 2027.
3. Dodatkowo kluczowym elementem jest każdorazowo sformułowanie lokalnych definicji związanych z rozumieniem kluczowych obszarów interwencji w ramach priorytetów WPR: *Silniejsze obszary wiejskie, Połączone obszary wiejskie, Odporne obszary wiejskie sprzyjające dobrobytowi oraz Prosperujące obszary wiejskie.*
4. W nowym okresie programowania istotne jest wzmocnienie organizacyjne i podniesienie jakości zarządzania w zakresie wdrażania LSR. Kluczowym będzie m.in. uwzględnienie zasad podejścia LEADER w procesach zarządczych. Dodatkowym wymogiem będzie uwzględnienie współzarządzania w relacjach z interesariuszami.
5. Z poprawą jakości zarządzania łączy się m.in. zdolności administracyjne (przepływ informacji i wiedzy pomiędzy samymi LGD, np. w ramach sieci partnerstw, jak i pomiędzy grupami a administracją, przy czym kluczową rolę pełnią urzędy marszałkowskie oraz lokalne jednostki samorządu terytorialnego) oraz wsparcie w zakresie wymiany (możliwość wsparcia eksperckiego oraz benchmarking rozwiązań z sukcesem stosowanych przez inne podmioty).

Spis wykresów

Wykres 1 Schemat badania	4
Wykres 2 Macierz dobra praktyka - obszar interwencji LSR - zasada LEADERa.....	5
Wykres 3 Najważniejsza przyczyna powstania projektu.....	9
Wykres 4 Związek dobrej praktyki z założeniami i celami Lokalnej Strategii Rozwoju	10
Wykres 5 Najważniejszy obszar wpływu zrealizowanych dobrych praktyk.....	12
Wykres 6 Przydatność wskaźników do opisu rezultatów i efektów dobrych praktyk	14
Wykres 7 Realizacja działań zgodnie z przyjętymi założeniami i planem	17
Wykres 8 Osiągnięcie zaplanowanych rezultatów krótkoterminowych w realizowanych dobrych praktykach	18
Wykres 9 Osiągnięcie przez dobre praktyki zaplanowanych efektów długoterminowych	19
Wykres 10 Osiągnięcie dodatkowych (nieplanowanych) rezultatów krótkoterminowych	20
Wykres 11 Osiągnięcie dodatkowych (nieplanowanych) efektów długoterminowych.....	21
Wykres 12 Obszary, w których dobra praktyka przyczyniła się do rozwiązania istniejących problemów - rozkład odpowiedzi "Nie dotyczyła tego obszaru"	22
Wykres 13 Efektywność dobrych praktyk (w ujęciu poniesionych nakładów i osiągniętych efektów / rezultatów)	26

Spis tabel

Tabela 1 Geneza zrealizowanego projektu	8
Tabela 2 Obszary wpływu zrealizowanych dobrych praktyk.....	11
Tabela 3 Formy i rodzaje działań wykorzystywanych w dobrych praktykach	15
Tabela 4 Interesariusze zrealizowanych dobrych praktyk	16
Tabela 5 Wpływ czynników finansowych na skuteczność podjętej interwencji.....	22
Tabela 6 Stopień wpływu dobrej praktyki na rozwiązanie problemów lokalnych.....	23
Tabela 7 Zmiany jako efekt realizacji projektu lub czynników zewnętrznych	24
Tabela 8 Oceny programu przez grupy interesariuszy oraz wykorzystywane narzędzia badania opinii.....	25
Tabela 9 Ocena dobrych praktyk w różnych grupach interesariuszy.....	26